

# ŞOK ZARARLARI

## NERVOUS SHOCKS

Araştırma Makalesi

**Gamze TURAN BAŞARA\***

### ÖZ

Şok zararı, bir kimsenin ağır bedensel zarara maruz kalmasına ya da ölümüne neden olan kaza ve benzeri olaya doğrudan tanık olan ya da olaydan haberdar olan üçüncü kişilerin, aynı olayın etkisiyle yaşadıkları travmaya bağlı olarak ortaya çıkan ağır ruhsal çöküntü ve psikolojik rahatsızlıklar nedeniyle uğradıkları zararları ifade eder. Şok zararlarının düzenlenmesi oldukça güç bir alandır. Bunun başlıca nedenleri, şok zararına neden olan olayların çoğu zaman son derece trajik ve duygusal açıdan sarsıcı nitelik taşıması ve bu tür zararlardan sorumluluğun makul bir şekilde sınırlandırılması konusunun halen netlik kazanmamış olmasıdır. Uygulamada özellikle şok zararının tazmini ile ağır bedensel zarar ya da ölüm halinde ödenen manevi tazminat arasındaki sınırın belirlenmesi güçlük arz etmektedir. Türk hukukunda şok zararına ilişkin açık bir yasal düzenleme bulunmamakla birlikte, tazminat hukukunun zarar göreni korumaya yönelik genel ilkeleri doğrultusunda, üçüncü kişilerin kendi kişilik haklarının ihlali nedeniyle uğradıkları zarar dolayısıyla tazminat talebinde bulunabilecekleri kabul edilmektedir. Ancak, özellikle zarar görenin yakınlarının yanı sıra üçüncü kişilerin de bu kapsama dahil edilmesi, sorumluluğun aşırı genişlemesi riskini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle şok zararının niteliğinin ve şartlarının açık biçimde ortaya konulması; ayrıca yansıma zarar gibi benzer kavramlardan ayrımının netleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, hem yabancı hukuk sistemlerindeki yaklaşımlar hem de Türk hukukundaki gelişim süreci dikkate alınarak, uygulayıcılara yol gösterici ölçütlerin belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Şok Zararı, Yansıma Zarar, Manevi Tazminat, Ruhsal Bütünlük, Haksız Fiil Sorumluluğu

---

**DOI:** 10.32957/hacettepehdf.1921570

**Makalenin Geliş Tarihi:** 02.04.2026

**Makalenin Kabul Tarihi:** 02.07.2026

\* Doç. Dr., Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı

**E-posta:** gamzeturan@gmail.com

**ORCID:** 0000-0001-7729-6039

Bu makale Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

### ABSTRACT

Nervous shock refers to the harm suffered by third parties who directly witness or learn of an accident-like event resulting in the death or severe bodily injury of another person, and who, as a consequence of this event, experience severe psychological distress and mental disorders arising from the trauma of that same event. The regulation of nervous shock poses considerable challenges. This is primarily due to the fact that the events giving rise to such harm are often highly tragic and emotionally distressing and that the reasonable limitation of liability arising from these harms remains uncertain. In practice, drawing the line between compensation for nervous shock and non-pecuniary damages awarded in cases of serious bodily injury or death is particularly difficult. Despite the absence of an explicit statutory provision within Turkish law pertaining to nervous shock, it is a widely accepted, based on the general principles of compensation law aimed at protecting injured parties, that third parties may claim compensation where their personality rights have been infringed as a result of such harm. However, extending protection not only to close relatives of the primary victim but also to other third parties entails the risk of an excessive expansion of liability. It is therefore imperative to establish a precise definition of the legal nature and requirements of nervous shock, and to differentiate it from related concepts such as damage by reflection. In this respect, taking into account both the approaches adopted in foreign legal systems and the development of Turkish law, there is a necessity to establish guiding criteria for legal practitioners.

**Keywords:** Nervous Shock, Damage by Reflection, Non-Pecuniary Damages, Mental Integrity, Tort Liability

### EXTENDED SUMMARY

The death or serious injury of a person may naturally trigger a normal grief reaction; in some cases, such an event may also lead to a psychological disturbance amounting to a pathological condition. Where a traumatic grief process results in an impairment of health, this is regarded as nervous shock (Schockschaden) in tort law.

Although the concept of nervous shock is not explicitly addressed in statutory provisions, there appears to be a general consensus in legal doctrine regarding how nervous shock should be understood in terms of its fundamental principles. Accordingly, as a result of a tragic event, a third party may suffer nervous shock solely through sensory perception, without any direct physical impact. This situation gives rise to an unlawful interference with that person's psychological integrity. In this respect, nervous shock is regarded as a type of harm that occurs in a third party subsequent to the harm suffered by the primary victim of the unlawful act. Nervous shock may therefore be described as a secondary form of harm suffered by a third party, deriving from the harm sustained by the primary victim of the unlawful act. . For example, if a mother witnesses her child suffering severe injuries and the loss of a limb in a train accident, the sudden and severe psychological collapse experienced by the mother constitutes nervous shock. In such a case, the harm

suffered by the mother does not stem directly from an act aimed at her, but rather from the intense psychological impact of the event that affected her child.

The third person who suffers nervous shock, possesses an independent right of claim, it may be argued that, to the extent possible, such damages are governed by the general provisions set out in Articles 49 et seq. of the Turkish Code of Obligations (TCO). Accordingly, the injured third party is required to prove not only the existence of damage and fault, but also the causal link and the element of unlawfulness.

For nervous shock to be recognized, the harm suffered by the third party must take the form of a severe mental shock, unbearable suffering, or a profound psychological collapse resulting from an unlawful act, to the extent that it impairs the individual's psychological integrity. The violation of psychological integrity must amount to a medical condition, that is, it must reach the level of an illness. Accordingly, a deterioration in health is deemed unlawful when medical treatment is necessary.

When individuals who share a close emotional bond with the primary victim of the unlawful act either directly witness a catastrophic accident or a similar event, or learn of it subsequently, it is a foreseeable consequence, according to the ordinary course of events and general life experience, that they may suffer nervous shock and be confronted with extreme, unbearable distress. In this context, it is quite difficult to deny the existence of an adequate causal link in cases of nervous shock. In particular, deaths resulting from traffic accidents or similar events are generally regarded, according to the ordinary course of events and general life experience, as causes capable of giving rise to shock-related harm in third parties who are close relatives of the deceased.

Within the framework of adequate causation—that is, in assessing whether the primary harm caused by an unlawful act is, by itself, sufficient to cause nervous shock to a third party according to the ordinary course of events and general life experience—the following three factors are of particular importance:

1. The degree of closeness between the primary victim of the unlawful act and the third party who suffers nervous shock,
2. The severity of the harm suffered by the primary victim as a result of the unlawful act,
3. The third party's connection to the event that caused the nervous shock (whether the event was experienced directly through witnessing it or learned about from an external source).

Regarding the legal characterization of nervous shock, one view holds that the psychological impact experienced by the third party arises as a result of the primary victim of the unlawful act being severely injured or killed, and therefore manifests as a reflective effect. Accordingly, the nervous shock suffered by the third party should be characterized as reflective harm. Another view, however, emphasizes that nervous shock does not occur in the person who suffers serious bodily harm or death as a result of the unlawful act, but rather arises personally and directly in the third party who is either a close relative of the primary victim or has directly witnessed the event.

It is widely accepted that a reasonable limitation of liability must be imposed in cases of nervous shock; otherwise, the obligation to pay compensation could become unpredictable and boundless. A reasonable limitation of liability requires, to some extent, an assessment independent of the subjective degree of impact experienced by the person suffering nervous shock. For instance, delivering news of a fatal accident to a close relative may be extremely shocking, potentially eliciting diverse reactions. Similarly, a third party witnessing an extremely tragic event first-hand may experience comparable consequences. If the compensation of such damages is considered desirable from a legal policy perspective, it is necessary to enact appropriate provisions within tort law for these situations.

The present study aims to evaluate the phenomenon of nervous shock within a comprehensive conceptual framework. In this context, the concept of nervous shock will first be explained. The subsequent sections will address its legal characterization, the conditions of liability, and, in the final part, criteria for assessing nervous shock cases will be proposed.

## GİRİŞ

Bir kimsenin ölümü ya da ağır şekilde yaralanması, doğal bir yas tepkisine neden olabileceği gibi bazı durumlarda, bu tür bir deneyim kişinin psikolojisinin hastalık boyutunda bozulmasına yol açabilir. Kişinin sağlığının bozulmasına yol açan travmatik yas sürecinin yaşandığı hallerde, sorumluluk hukuku bakımından şok zararından söz edilir.

Hukuki açıdan şok zararları, genellikle ağır bedensel zararlarla sonuçlanan bir kaza veya benzeri olaya tanık olan ya da bu olayı sonradan öğrenen üçüncü kişilerin psikolojisinin hastalık derecesinde bozulduğu durumları kapsar. Başka bir ifadeyle, şok zararının varlığından söz edilebilmesi için, yaşanan ruhsal sarsıntının tıbben hastalık olarak değerlendirilebilecek bir düzeye ulaşmış olması gerekir.<sup>1</sup>

Bu çalışmada ele alınacak konulara dikkat çekmek ve olası hukuki sorunları göz önüne sermek amacıyla üç örnek olay sunulmuştur. İlk örnekte, motorlu aracın önüne aniden üç yaşındaki bir çocuk fırlar ve meydana gelen kazada ağır yaralanan çocuk hayatını kaybeder. Kazanın meydana gelmesinde herhangi bir kusuru bulunmayan sürücü, olayın yarattığı psikolojik etki sonucunda bir ağır şok travması yaşar ve kalıcı

---

<sup>1</sup> Fulya Erlüle, *Türk Borçlar Kanunu'na Göre Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat* (On İki Levha Yayıncılık, 2021), 257.

olarak çalışma gücünü kaybeder. Bu durum, öğretide şok zararları olarak adlandırılan ve psikolojik travmanın hukuki sorumluluk doğurup doğurmayacağı tartışmalarına konu olan zararın tipik bir örneğini teşkil etmektedir.

İkinci örnekte, bir okul gezisi sırasında öğretmen uzun süredir özel olarak desteklediği ve yakından ilgilendiği bir öğrenci, tren istasyonunda dikkatsiz bir yolcunun çarpması sonucu perona giren trenin önüne düşerek olay yerinde hayatını kaybeder. Öğrencinin ölümüne tanık olan öğretmen, bu trajik olayın yarattığı şok nedeniyle ciddi bir psikolojik travma geçirir ve uzun süre mesleki faaliyetini sürdüremez hale gelir. Burada öğretmenin, şok zararı nedeniyle tazminat talebinde bulunabilecek bir mağdur olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışmalıdır.

Üçüncü örnekte ise, gerekli güvenlik önlemleri alınmaksızın yürütülen bir inşaat çalışması sırasında bir işçi yüksekten düşerek ağır ve kalıcı şekilde yaralanmaktadır. Olay anına tanık olan bazı çalışanlar ve çevrede bulunan kişiler, kazanın yarattığı sarsıcı görüntü nedeniyle şok geçirmiş, içlerinden bazıları psikolojik travma sonucu uzun süre çalışamaz hale gelmiştir. Bu durum, doğrudan kazaya maruz kalmayan üçüncü kişilerin uğradıkları şok zararlarının hukuki sorumluluk kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorununun gündeme getirmektedir.

İsviçre Federal Mahkemesi konuya ilişkin bir kararında<sup>2</sup>, otoyolda meydana gelen ölümcül bir trafik kazasında ölenin yakınlarının uğradığı şok zararının doğrudan zarar teşkil edip etmediği sorusunu ele almıştır. Somut olayda, hayatını kaybeden kişinin anne ve babası, oğullarının ölümüne ilişkin olarak sorumluluk sigortacısından özellikle kazanç kaybı ve ev işlerini eskisi gibi yapamaması nedeniyle ortaya çıkan ekonomik kayıp gibi zararlarının tazminini talep etmiştir. Ebeveynler, oğullarının kaza sonucu hayatını kaybettiğini olay gecesi tanıdıkları aracılığıyla öğrenmişlerdir. Federal Mahkeme, “Hunter kararı”<sup>3</sup> olarak bilinen karara atıfla, üçüncü kişinin uğradığı şok zararının doğrudan zarar olarak kabul edilip edilemeyeceği sorusuna olumlu yanıt vermiştir. Somut olayda, uygun illiyet bağının derecesi ne olursa olsun, ihlal ister doğrudan kazadan

---

<sup>2</sup> BGE 138 III 276 (www.bger.ch).

<sup>3</sup> BGE 112 II 118 (www.bger.ch).

kaynaklansın ister kazadan etkilenen kişiyle kurulan bağlantı aracılığıyla ortaya çıksın, sorumluluk hukuku ilkeleri uyarınca, bedensel bütünlüğü zarar gören ve mutlak hakkı ihlal edilen kişinin hukuka aykırı fiil nedeniyle doğrudan zarara uğradığı kabul edilmektedir. Hukuka aykırılık unsurunun gerçekleştiğinin kabul edilmesi sonucunda, sorumluluğun diğer şartlarının da kural olarak sağlandığı kabul edilmekte ve Federal Mahkeme'ye göre şok zararı gören kişi doğrudan zarar gören olarak değerlendirilmektedir.

Alman Federal Mahkemesi, 1971 yılında şok zararların tazmininin esaslarını belirleyen bir ilke kararı vermiştir.<sup>4</sup> Buna göre, Alman hukukunda yakınlarının ölümü veya ağır şekilde yaralanmasına tanık olan ya da bu olaydan haberdar olan kişilerin yaşadığı ruhsal sarsıntının, bizzat onların fiziksel ya da psikolojik sağlığının bozulmasına neden olması şeklinde ifade edilen şok zararları<sup>5</sup>, yaşanan ruhsal sarsıntının sıradan üzüntü ve yas duygularının ötesinde tıbbi açıdan hastalık olarak değerlendirilebilecek bir düzeye ulaşmasını gerekli kılmıştır.<sup>6</sup>

Alman Federal Mahkemesi'ne göre, kişinin sağlık durumunu olumsuz şekilde etkileyen ancak olağan yaşam deneyimlerine göre ölüm olayının ardından hemen herkes tarafından yaşanabilecek nitelikteki üzüntü, keder ve yas gibi duygusal tepkiler, tek başına manevi tazminat talebine dayanak oluşturmamaktaydı. Mahkeme, geride kalanların manevi tazminat talep edebilmesini oldukça sıkı koşullara bağlamış; yalnızca olayın tanığı olunması veya olaydan haberdar olunması sonucunda ortaya çıkan ve olağan yas tepkilerinin ötesine geçerek kişinin fiziksel ya da ruhsal sağlığında doğrudan bir bozulmaya yol açan travmatik etkilerin varlığını gerekli görmüştür.<sup>7</sup> Başka bir ifadeyle, tazminat talebi ancak şok zararı olarak nitelendirilebilecek düzeyde bir sağlık ihlali meydana geldiğinde kabul edilmekteydi. Mahkemeye göre, şok zararının varlığından söz edilebilmesi için önemli bir rahatsızlığın bulunması tek başına yeterli değildir; bu

---

<sup>4</sup> BGHZ 56, 166 vd., NJW 1971, 1883, beck-online.

<sup>5</sup> Hermann Lange ve Gottfried Schieman, *Schadensersatz* (Mohr Siebeck, 2003), 149.

<sup>6</sup> Erlüle, *Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat*, 336.

<sup>7</sup> BGHZ 56, 163, NJW 1971, 1883, beck-online.

rahatsızlığın belirli bir süre devam eden ciddi psikopatolojik reaksiyonlara yol açması da gerekmektedir.<sup>8</sup>

Belirtmek gerekir ki, Alman hukukunda, 22 Temmuz 2017 tarihinde yürürlüğe giren Ölüm Halinde Geride Kalanlara Ödenecek Manevi Tazminata İlişkin Kanun'un 1. maddesiyle, Alman Medeni Kanunu'nun "Ölüm Halinde Üçüncü Kişilerin Tazminat Hakkı" kenar başlıklı 844. paragrafına eklenen üçüncü fıkra<sup>9</sup> öncesinde, manevi tazminat taleplerinin kabul edildiği davalar, yakınlarının ölümüne tanık olmaları nedeniyle uğradıkları şok zararlarının giderilmesini talep eden zarar görenler tarafından açılmış olan davalardır.<sup>10</sup>

Türk hukuk uygulamasına baktığımızda, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, haksız fiile maruz kalan kişinin yakınlarının da doğrudan zarara uğrayabileceği sonucuna, TBK'nın 56 ve 58. maddelerinin birlikte ve bütüncül bir şekilde değerlendirilerek varılması gerektiğini ifade etmiştir. Yargıtay, aynı fiil nedeniyle zarar gören yakınların da hem bedensel zararın düzenlendiği TBK'nın 56. maddesi hem de kişilik hakkının korunmasına ilişkin TBK'nın 58. maddesi kapsamında manevi tazminat talep edilebileceğini kabul etmiştir.<sup>11</sup> Bedensel bütünlük kavramına ruhsal bütünlüğün de dahil olduğu, bu itibarla bir kimsenin ölümü ya da ağır cismani zarar görmesine tanık olan veya bu durumdan haberdar olan yakınının yaşadığı şok nedeniyle ruh sağlığının ağır şekilde bozulması ve tedavi görmesi halinde illiyet bağı gerçekleşmiş kabul edilerek TBK'nın 56. maddesi kapsamında manevi tazminat talep edebileceği sonucuna varılmaktadır.<sup>12</sup>

<sup>8</sup> Erlüle, *Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat*, 337.

<sup>9</sup> Söz konusu üçüncü fıkra göre, "Tazminat yükümlüsü kişi, ölüme neden olan fiilin gerçekleştiği sırada ölen kişiyle özel bir yakınlığı bulunan geride kalan kişilere, bu eylemden ötürü hissettikleri duygusal acıya karşılık olarak, uygun bir parasal tazminat ödemelidir. Geride kalan kişi, ölenin eşi, hayat arkadaşı, anne ya da babası yahut çocuğu ise yakın ilişkisinin varlığı kabul edilir." (Erlüle, *Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat*, 366).

<sup>10</sup> Erlüle, *Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat*, 340.

<sup>11</sup> YHGK, 25.02.2004 T., 13-61 E., 110 K (legalbank).

<sup>12</sup> YHGK, 2.12.1987 T., 4-214 E., 894 K.; Y. 4. HD, 22.02.1988 T., 9373 E., 1629 K.; Y. 4. HD., 28.12.2005 T., 1088 E., 14222 K. (legalbank); Y. 4. HD, 18.03.2009 T., 9222 E., 3978 K. (lexpera).

İsviçre Federal Mahkemesi, “*Hunter kararı*”<sup>13</sup> olarak bilinen karara konu olayda, bir askeri uçağın (Hunter tipi) düşmesi sonucu iki oğlunun hayatını kaybettiği, eşinin ve diğer bir oğlunun yaralandığı haberini aldığı anda ağır bir sinir krizi geçirerek % 50 iş göremez hale gelen babanın maddi ve manevi tazminat talebini, bedensel bütünlüğünün doğrudan ihlal edildiği gerekçesiyle kabul etmiştir. Federal Mahkeme’nin, olaydaki olağanüstü trajediyi dikkate alarak hakkaniyet düşüncesiyle bu yönde bir sonuca ulaştığı söylenebilir. Bununla birlikte, bu tür sorumluluk durumlarının makul sınırlar içinde nasıl sınırlandırılacağı sorusu bugün hala açıklığa kavuşturulmuş değildir. Federal Mahkeme, konuya ilişkin bir başka kararında, sorumluluğun kontrolsüz biçimde genişlemesi tehlikesinin göz ardı edilemeyeceğini ifade etmiştir.<sup>14</sup> Yüksek Mahkeme ayrıca çözümün uygun illiyet bağı teorisi bağlamında aranabileceğini; bu kapsamda birincil mağdur ile şok zararı gören kişi arasındaki ilişkinin yakınlığı, haksız fiile doğrudan maruz kalanın uğradığı zararın ağırlığı ve şoka yol açan olaya fiilen tanıklık edilmesi gibi ölçütlerin dikkate alınabileceğini belirtmektedir. Ancak bu tür belirsiz değerlendirme ölçütleri, hâkimi tatmin edici bir sonuca ulaştırmamakta ve tesadüfi nitelikte kararların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.<sup>15</sup>

Bu çalışmada, şok zararı olgusunun bütüncül bir kavramsal çerçevede değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda öncelikle şok zararı kavramı açıklanacak ve devamında şok zararının hukuki nitelendirmesi yapılacaktır. Daha sonra sorumluluğun koşulları incelenecektir. Çalışmanın son bölümünde şok zararlarının değerlendirilmesine yönelik bir takım ölçütler geliştirilecektir.

## I. ŞOK ZARARI KAVRAMI

“*Şok zararı (Schockschaden)*” kavramına kanun metinlerinde özel olarak yer verilmemiş olmakla birlikte, öğretide kavram farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Çakırca<sup>16</sup>, şok zararını, hukuka aykırı bir fiil sonucunda bedensel bütünlüğü zedelenen

<sup>13</sup> BGE 112 II 118 (www.bger.ch).

<sup>14</sup> BGE 138 III 276, E. 4 (www.bger.ch).

<sup>15</sup> İsviçre Federal Mahkemesi’nin söz konusu kararı hakkında ayrıntılı açıklama için bkz. Christian Imhof, “Der Schockschaden,” *HAVE* 1 (2025): 5, swisslex.

<sup>16</sup> Seda İrem Çakırca, *Türk Sorumluluk Hukukunda Yansıma Zararı* (Vedat Kitapçılık, 2012), 208.

kişinin yakınının, kazanın oluşumuna bizzat tanık olması ya da ölüm veya ölüm tehlikesi içeren bir olayda yaralandığını öğrenmesi sonucunda yaşadığı acı ve üzüntü nedeniyle psikolojisinin hastalık düzeyinde bozulması şeklinde tanımlamaktadır. *Açıkgöz*<sup>17</sup>, şok zararını, ölümle ya da ağır yaralanmayla sonuçlanan hukuka aykırı bir fiilin doğrudan mağduru olmayan, ancak bu olaya tanık olan veya olayı sonradan öğrenen üçüncü kişilerin, yaşadıkları ağır ruhsal sarsıntı nedeniyle uğradıkları manevi zarar olarak tanımlamaktadır. *Brehm*'e göre<sup>18</sup>, doğrudan zarar gören kişinin yakın bir aile üyesinin, kazaya tanık olması ya da kazanın haberini alması sonucunda ağır bir şok yaşaması ve bunun kendi kişisel bütünlüğünü ihlal etmesi nedeniyle uğradığı zarar şok zararı olarak kabul edilmelidir. *Honsell/Isenring/Kessler*<sup>19</sup> ise şok zararını, kazada fiziksel olarak yaralanmamış bir kişinin, kazaya tanık olması, kazanın sonuçlarını görmesi ya da yalnızca kazanın haberini alması nedeniyle yaşadığı ruhsal sarsıntı olarak değerlendirmektedir. *Roberto*'ya<sup>20</sup> göre şok zararı, bir kimsenin ağır yaralanması ya da ölümüne tanık olan ya da haberdar olan kişinin ruhsal sağlığının hastalık derecesinde bozulduğu durumları ifade etmektedir. *Probst*<sup>21</sup> ise şok zararını, asıl mağdurun uğradığı zarar nedeniyle üçüncü kişinin yaşadığı psikolojik şoka bağlı olarak ortaya çıkan bir yansıma zararı olarak tanımlamaktadır. Bu psikolojik şok, travma sonrası ruhsal bir hastalık halinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. *Schwenzer*<sup>22</sup>, yaşanan dehşet sonucunda fiziksel olarak kendini gösteren bir psikolojik travma geliştiren durumları şok

<sup>17</sup> Aslı Açıkgöz, “Şok Zarara Uğrayan Kişi Tazminat İsteminde Bulunabilir mi?,” *İstanbul Hukuk Mecmuası* 80, sy. 4 (2022): 1271, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2931899>.

<sup>18</sup> Roland Brehm, *Berner Kommentar zum schweizerischen Privatrecht, Art. 41–61 OR. Obligationenrecht. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen* (Stämpfli Verlag, 2021), Art. 41, N. 24.

<sup>19</sup> Heinrich Honsell, Bernhard Isenring ve Martin A. Kessler, *Schweizerisches Haftpflichtrecht* (Schulthess Verlag, 2013), §. 42, N. 31. Aynı yönde bkz. Janssen Andre, “Das Angehörigenschmerzensgeld in Europa und dessen Entwicklung,” *ZRP*, Heft 5 (2003): 157, beck-online.

<sup>20</sup> Vito Roberto, *Haftpflichtrecht* (Stämpfli Verlag, 2022), 05.36. Aynı yönde bkz. Hardy Landolt ve Vito Roberto, *Haftpflichtrecht* (Dike Verlag, 2010), 17.

<sup>21</sup> Thomas Probst, “Die Behandlung von „Reflexschäden“ und Schockschäden“ im schweizerischen Haftpflicht- und Strassenverkehrsrecht/V. Die Widerrechtlichkeit von Sekundärschäden Drittgeschädigter,” *Strassenverkehrsrechtstagung*, Hrsg. Thomas Probst ve Franz Werro (Stämpfli Verlag, 2012), 7.

<sup>22</sup> Ingeborg Schwenzer, *Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil* (Stämpfli Verlag, 2016), §. 49, N. 50.10.

zararı kapsamında ele almaktadır. Son olarak *Landolt*<sup>23</sup>, daha basit bir ifadeyle, şok zararını, şok nedeniyle ortaya çıkan bir zarar olarak tanımlamaktadır.

Yukarıda aktarılan tanımlardan anlaşıldığı üzere, öğretide temel ilkeler bakımından şok zararının ne ifade ettiği konusunda genel bir görüş birliği bulunmaktadır. Buna göre, trajik nitelikteki bir olay sonucunda üçüncü bir kişi, doğrudan herhangi bir fiziksel etki söz konusu olmaksızın, yalnızca duyuşsal algılar yoluyla bir şok yaşamakta ve bu durum, ilgili kişinin psikolojik bütünlüğüne yönelik hukuka aykırı bir müdahalenin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.<sup>24</sup> Bu yönüyle şok zararı, zaman bakımından ilk mağdurun uğradığı zarara bağlı olarak sonradan ortaya çıkan ve üçüncü bir kişide gerçekleşen bir zarar türü olarak kabul edilir.<sup>25</sup> Yukarıdaki açıklamalar ışığında, şok zararını, üçüncü bir kişinin maruz kaldığı, sebebini birincil mağdurun uğradığı zarardan alan ikincil nitelikte bir zarar olarak ifade etmek mümkündür. Örneğin, çocuğunun bir tren kazasında ağır şekilde yaralandığına ve uzuv kaybına uğradığına tanık olan annenin yaşadığı ani ruhsal çöküntü ve sinirsel sarsıntı, şok zararını oluşturur. Bu durumda annenin maruz kaldığı zarar, doğrudan kendisine yönelen bir fiilden değil; çocuğuna yönelen olayın yarattığı yoğun psikolojik etkinin sonucu olarak ortaya çıkan bir şok zararındır.<sup>26</sup>

Son olarak belirtmek gerekir ki, şok zararından söz edilebilmesi için kural olarak bir kimsenin geçirdiği kazaya tanık olunması ya da bu olaydan haberdar olunması gerekir; hayvanlara ya da malvarlığına ilişkin zararlar bu kapsamda değerlendirilmez. Başka bir ifadeyle, ilk zarara yol açan haksız fiilin bir insana yönelmiş olması şarttır. Çünkü aksi durumlarda, ortaya çıkan ilk zararın, şok zararı iddiasında bulunanın sağlığına yönelik tipik bir tehlike yarattığı söylenemez.<sup>27</sup>

<sup>23</sup> Hardy Landolt, “Ersatzpflicht für «Schockschäden»,” *Innovatives Recht, FS für Ivo Schwander*, Hrsg. Lorandi Franco ve Staehelin Daniel (Dike Verlag, 2011), 361.

<sup>24</sup> Imhof, “Schockschaden,” 6.

<sup>25</sup> Probst, “Reflexschäden und Schockschäden,” 6-7.

<sup>26</sup> Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1270. Açıkgöz’e göre, ölümle sonuçlanan ağır bir kazaya doğrudan tanık olan ve yaşadığı yoğun korku nedeniyle travma sonrası stres bozukluğu geliştiren aile üyesi olmayan üçüncü kişiler açısından da şok zararı gündeme gelebilir.

<sup>27</sup> Erlüle, *Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat*, 259.

Şok zararı kavramı, yalnızca bir başkasının uğradığı zararın öğrenilmesi veya buna tanıklık edilmesi sonucu ortaya çıkan zararları değil; aynı zamanda deprem gibi afetler, terör saldırıları, nükleer hadiseler ya da kamu önünde küçük düşürücü bir duruma maruz kalma gibi olaylar nedeniyle kişinin ani ve ağır bir psikolojik sarsıntı yaşaması sonucunda uğradığı zararları ifade etmek için de kullanılmaktadır.<sup>28</sup>

## II. ŞOK ZARARLARINDAN SORUMLULUĞUN ŞARTLARI

### A. Genel Olarak

Yukarıda da belirtildiği üzere, şok zararı üçüncü bir kişinin maruz kaldığı ikincil bir zarar niteliğindedir. Üçüncü kişi, yani şok zararına uğrayan kişi, bağımsız bir talep hakkına sahip olduğundan, bu tür zararların mümkün olduğu ölçüde, TBK'nın 49 vd. maddelerinde düzenlenen genel hükümlere tabi olacağı söylenebilir. Buna göre, üçüncü kişi konumundaki zarar gören, zararın ve kusurun yanı sıra illiyet bağını ve hukuka aykırılık unsurunu da ispat etmekle yükümlüdür.<sup>29</sup> Bu durum, ilk zarar görenin uğradığı ikincil ya da dolaylı zararlar bakımından farklıdır. Zira bu hallerde, ilk zarara ilişkin olarak temel bir sorumluk söz konusu olduğu takdirde, yalnızca (sorumluluğu doğuran) uygun illiyet bağının değerlendirilmesi yeterli olmaktadır.<sup>30</sup> Burada uygun illiyet bağı teorisi, sorumlunun kendisine atfedilebilecek zararın kapsamının belirlenmesine hizmet eder.<sup>31</sup> Benzer şekilde, ağır bedensel zarar ya da ölüm halinde hükmedilen manevi tazminat bakımından da durum farklıdır; zira bu durumda tazminat talebini doğuran şartların, yakınlarda değil, ilk zarar gören kişide gerçekleşmiş olması gerekir.<sup>32</sup> Bu bağlamda, şok zararlarının, üçüncü kişi bakımından sorumluluğun tüm şartlarının gerçekleşmiş olması halinde sorumluluk hukuku bakımından önem taşıdığı söylenebilir.

<sup>28</sup> Emre Gökyayla, *Destekten Yoksun Kalma Tazminatı* (Seçkin Yayıncılık, 2004), 69-70; Fulya Erlüle, "6098 sayılı Türk Borçlar Kanununda Beden Bütünlüğünün İhlalinden Doğan Manevi Tazminat Talebi," *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Cevdet YAVUZ'a Armağan)* (2012): 144, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/333978>.

<sup>29</sup> Willi Fischer, *Haftpflichtkommentar, Kommentar zu den schweizerischen Haftpflichtbestimmungen*, Hrsg. Willi Fischer ve Thierry Luterbacher (Dike Verlag, 2016), Vorbem. zu Art. 41–61 OR, N. 49; Probst, "Reflexschäden und Schockschäden," 10.

<sup>30</sup> Probst, "Reflexschäden und Schockschäden," 7; Imhof, "Schockschaden," 6.

<sup>31</sup> Imhof, "Schockschaden," 6.

<sup>32</sup> Fischer, *Haftpflichtkommentar*, Vorbem. zu Art. 41–61 OR, N. 49.

İsviçre Federal Mahkemesi doğrudan zararın varlığını kabul edebilmek için belirleyici unsur olarak, olaydan etkilenen yakınların ya da üçüncü kişilerin psikolojik bütünlüklerinin ihlal edilmiş olmasını esas almaktadır.<sup>33</sup> Bu kişilerin mutlak surette korunan kişilik değerleri ihlal edilmekte ve bunun sonucu olarak hukuka aykırılık unsurunun gerçekleştiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla doğrudan bir talep hakkının tanınmasının temel koşulu hukuka aykırılık unsurunda yatmaktadır.<sup>34</sup> Federal Mahkeme'nin şok zararını yansıma zarar olarak nitelendirmesi<sup>35</sup> dikkat çekicidir. Burada şok zararının gerçekten doğrudan zarar sayılıp sayılamayacağı sorusu gündeme gelmektedir. Bu husus çalışmanın ilerleyen bölümünde ele alınacaktır.

Tartışmanın merkezinde, hukuka aykırılık ve uygun illiyet bağı olmak üzere iki temel sorumluluk unsuru yer almaktadır. Bu nedenle söz konusu sorumluluk şartları aşağıda ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

## **B. Hukuka Aykırılık**

### **1. Hukuka Aykırılığın Anlamı**

Hukuka aykırılık, şok zararı bakımından da bir sorumluluk şartı teşkil etmektedir.<sup>36</sup> Öğretide ağırlıklı olarak kabul gören objektif hukuka aykırılık teorisine<sup>37</sup> göre, zarara yol açan bir davranış, zarar gören kişinin mutlak hakkının ihlal edilmesi halinde (sonucun hukuka aykırılığı) ya da salt malvarlığı zararları söz konusu olduğunda bir koruma normunun ihlal edilmesi halinde (davranışın hukuka aykırılığı) hukuka aykırı sayılmaktadır.<sup>38</sup> Şok zararları bakımından esas itibarıyla mutlak hakkın ihlali söz konusu olup özellikle bedensel bütünlük ve yaşam hakkı ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda

<sup>33</sup> BGE 112 II 118; BGE 138 III 276 E. 2.1, 3. 2 (www.bger.ch).

<sup>34</sup> Honsell, Isenring ve Kessler, *Haftpflichtrecht*, §. 32, N. 31; Heinz Rey ve Isabelle Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht* (Schulthess Verlag, 2024), 410.

<sup>35</sup> BGE 138 III 276 E. 4 (www.bger.ch).

<sup>36</sup> Walter Fellmann ve Andrea Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht, Bd. I* (Stämpfli Verlag, 2012), 273.

<sup>37</sup> Hukuka aykırılık teorileri hakkında ayrıntılı açıklama için bkz. Martin Kessler, *Basler Kommentar, Obligationenrecht I, Art. 1-529 OR*, Hrsg., Corinne Widmer Lüchinger ve David Oser (Helbing Lichtenhahn Verlag, 2020), Art. 41 N. 31 vd.; Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 276 vd.; Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 794 vd.

<sup>38</sup> Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 278-279; Imhof, "Schockschaden," 7.

hem fiziksel hem de psikolojik bütünlük korunmakta olup şok zararı kavramının niteliği gereği burada özellikle psikolojik bütünlüğün ihlali önem taşımaktadır.<sup>39</sup> Şok zararlarında psikolojik bütünlüğün ihlali, önceden fiziksel bir zarar bulunmaksızın, korku ve dehşet gibi psikolojik süreçler nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, psikolojik bütünlüğün ihlal edildiğinin hangi durumlarda kabul edileceği; diğer bir ifadeyle, hukuka aykırılık unsurunun ne zaman gerçekleşmiş sayılacağı sorusu gündeme gelmektedir.<sup>40</sup>

Psikolojik bütünlüğün ihlali, TBK'nın 54. maddesi kapsamında beden bütünlüğünün ihlali (bedensel zarar) anlamına gelmektedir. Beden bütünlüğünün ihlali çoğu zaman sağlık zararı olarak da ifade edilmektedir.<sup>41</sup> Sağlığın bozulması halinde, diğer unsurların yanı sıra kişinin zihinsel ve sosyal iyilik durumunda da bir bozulma meydana gelmekte ve bu durum psikolojik bütünlüğün ihlal edildiği anlamına gelmektedir.<sup>42</sup> Bu kapsamda, sağlıkta meydana gelen bir bozulma aynı zamanda psikolojik bütünlüğün ihlali sonucunu doğurmakta ve hukuka aykırı bir müdahale teşkil etmektedir. Psikolojik dengenin bozulduğu durumlarda psikolojik bütünlüğün ihlal edildiği kabul edilmektedir. Zihinsel yorgunluk, kaygı bozuklukları ve histeri gibi durumlar dahi hukuka aykırılık unsurunun gerçekleşmesi için yeterli sayılmaktadır.<sup>43</sup>

Şok zararının söz konusu olabilmesi için üçüncü kişinin uğradığı zarar, hukuka aykırı fiil neticesinde ruhsal bütünlüğünün bozulmasına varacak kadar ağır bir ruhsal sarsıntı, dayanılması güç bir acı veya derin bir psikolojik çöküntü şeklinde ortaya çıkmalıdır. Psikolojik bütünlüğün ihlalinin, bir hastalık niteliği taşıması; yani hastalık seviyesine ulaşmış olması aranmaktadır.<sup>44</sup> Buna göre, sağlıkta meydana gelen bir

<sup>39</sup> Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 292; Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 834-835.

<sup>40</sup> Roberto, *Haftpflichtrecht*, 05.21; Imhof, "Schockschaden," 7.

<sup>41</sup> Hardy Landolt, *Zürcher Kommentar zum schweizerischen Zivilrecht, Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen, Zweite Lieferung*, Art. 45-49 OR (Schulthess Verlag, 2007), Art. 46, N. 3.

<sup>42</sup> Imhof, "Schockschaden," 7.

<sup>43</sup> Brehm, *BK*, Art. 46, N. 6.

<sup>44</sup> Açıkgöz, "Şok Zarar," 1273; Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 411; Roberto, *Haftpflichtrecht*, 05.14; Landolt, *ZK*, Art. 47, N. 121.

bozulma, ancak söz konusu durumun tıbbi tedaviyi gerektirdiği durumda hukuka aykırı kabul edilmektedir.<sup>45</sup>

## 2. Şok Etkisi Yaratan Olaylarda Hukuka Aykırılık

Kişilik hakkının kapsamına, kişinin yaşamı, sağlığı ile fiziksel ve ruhsal bütünlüğü gibi temel kişilik değerleri dahildir. Yargıtay'ın konuya ilişkin kararında vurgulandığı üzere, kişinin duygu dünyası da bu kişilik değerlerinin bir parçasını oluşturur; bu çerçevede ruhsal denge, yakınlarla kurulan duygusal bağlar ve aile birliği de kişilik hakkı kapsamında korunur. Bu nedenle üçüncü kişilerin fiilleri sonucunda kişinin ağır bir manevi acı yaşaması, hukuken korunan bu kişilik değerlerine yönelmiş bir saldırı niteliği taşır ve bu durum kişinin ruhsal varlığının, dolayısıyla kişilik hakkının ihlali sonucu doğurur.<sup>46</sup>

Eğer bir üçüncü kişi, şok etkisi yaratan bir olayı ya doğrudan yaşar ya da haber alır ve bunun sonucunda ruhsal dengesi bozulup tıbbi yardım almak zorunda kalırsa, hukuka aykırılık unsurunun mevcut olduğu kabul edilmelidir. Sağlığın geçici olarak bozulması bu değerlendirmeyi değiştirmez; zira hukuka aykırılık koşulu açısından zamansal bir unsur bulunmamaktadır.<sup>47</sup> Örneğin, girişte verilen ikinci örnekte bahse konu olan kazada öğrencisini kaybeden öğretmen, tıbbi yardım almak için ve hastalık nedeniyle birkaç gün veya hafta iş göremez hale gelmiş ise, psikolojik bütünlüğü zarar görmüş sayılır. Benzer şekilde, ilk örnekteki kazada kusursuz olan sürücü, kaza neticesinde yaşadığı psikolojik sarsıntı için daha sonra psikiyatrik yardım alıyor ve haftalarca ilaç kullanmak zorunda kalıyorsa, kaza nedeniyle zarara uğramış kabul edilir. Üçüncü örnekte inşaattaki kazaya tanık olanlar da benzer tepkiler gösterip tıbbi yardım almak durumunda kaldıkları takdirde aynı sonuca ulaşılır.

Öğretide de belirtildiği üzere, doğrudan şok kaynaklı bir zararın yalnızca istisnai hallerde kabul edilebileceği anlaşılmaktadır.<sup>48</sup> Bu durumda, “*hastalık seviyesine ulaşan*

<sup>45</sup> Imhof, “Schockschaden,” 7; Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1273.

<sup>46</sup> YHGK, 17.02.2010 T., 77 E., 82 K. (legalbank); Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1291.

<sup>47</sup> Imhof, “Schockschaden,” 7-8.

<sup>48</sup> Honsell, Isenring ve Kessler, *Haftpflichtrecht*, §. 4, N. 12; Brehm, *BK*, Art. 45, N. 39c.

zarar” olarak ifade edilen bir zararın varlığı aranmakta olup bu zararın ancak olayın mağdurda normal kabul edilen acı, yas ve üzüntü deneyimlerinin ötesinde bir etki yaratması halinde mevcut olduğu kabul edilmektedir.<sup>49</sup> Şok zararları bakımından hastalık seviyesine ulaşma gibi daha yüksek kriterler getirilmesi genel olarak olumlu karşılanmaktadır. Bununla birlikte hastalık seviyesine ulaşan zarar ölçütünün, ek bir dogmatik gerekçe olmaksızın hukuka aykırılığın kabulü için bir koşul olarak esas alınıp alınamayacağı tartışmalıdır. Nitekim tıbbi yardım alınmasını gerektirecek düzeyde bir hastalık bulunmamasına rağmen hukuka aykırılığın kabul edildiği örneklerle de rastlanmaktadır.<sup>50</sup> Ancak belirtmek gerekir ki, olayın yakın tanıkları çoğu zaman kısa süreli bile olsa, tıbbi yardım almak zorunda kalmaktadır.<sup>51</sup>

### C. Uygun İlliyet Bağı

#### 1. Uygun İlliyet Bağının Anlamı

Doğal illiyet bağının belirlenmesinde “*conditio sine qua non (olmazsa olmaz koşul)*” olarak adlandırılan bir kriter kullanılmaktadır. Buna göre, sonucun meydana gelebilmesi için varlığı zorunlu olan her şart o sonucun nedenidir. Burada belirli bir sebep mevcut olmasaydı zararın yine de meydana gelip gelmeyeceği sorusu sorulmaktadır. Doğal illiyet bağı teorisinde, mantıksal ve doğal ölçütlere dayanan bir değerlendirme söz konusudur.<sup>52</sup> Buna karşılık, uygun illiyet bağı teorisi, bir değer yargısı niteliği taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, tamamen nesnel kriterlere dayanmayan, takdire dayalı bir değerlendirmeyi içermektedir. Uygun illiyet bağının işlevi, doğal illiyet bağının tek başına sorumluluk ölçütü olarak kabul edilmesi halinde ortaya çıkabilecek sınırsız sorumluluğu önleyerek, sorumluluğun makul bir şekilde sınırlandırılmasını sağlamaktır.<sup>53</sup>

---

<sup>49</sup> Imhof, “Schockschaden,” 8.

<sup>50</sup> Roberto, *Haftpflichtrecht*, 05. 14 vd.

<sup>51</sup> Lange ve Schiemann, *Schadensersatz*, 149; Imhof, “Schockschaden,” 8.

<sup>52</sup> Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 406-407.

<sup>53</sup> Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 421; Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 629, 636.

Uygun illiyet bağı teorisine göre, söz konusu sebep, olayların olağan akışı ve genel hayat tecrübelerine göre meydana gelen sonucu yaratmaya elverişliyse, sorumluluk hukuku açısından önem taşır. Başka bir deyişle, olayların olağan akışı ve genel hayat tecrübeleri bakımından öngörülemez zararlar uygun illiyet bağı kapsamında sorumluluk doğurmayacaktır.<sup>54</sup> Burada uygunluk incelemesi nesnel ölçütlere göre yapılır; dolayısıyla zarar veren için subjektif olarak öngörülebilir olması belirleyici değildir.<sup>55</sup>

Uygulamada uygun illiyet bağı koşulunun, yalnızca olayların olağan akışı ve genel hayat tecrübelerine göre son derece düşük bir olasılık taşıdığı durumlarda gerçekleşmediği kabul edilmektedir.<sup>56</sup> Bu yaklaşım, öğretide haklı olarak eleştirilmektedir. Zira uygunluk ölçütünün asıl amacı olan sorumluluğun sınırlandırılması işlevi günümüzde neredeyse yerine getirilememektedir.<sup>57</sup>

## 2. Şok Etkisi Yaratın Olaylarda Uygun İlliyet Bağı

Sonradan ortaya çıkan ya da dolaylı zararlar için uygun illiyet bağı koşulu önemli bir unsurdur. Zira bu türden zararlar, hayatın olağan akışı ve genel hayat tecrübelerine göre söz konusu hukuka aykırı fiilin uygun sonucu olduğu takdirde sorumluluk doğururlar.<sup>58</sup> Şok zararın ortaya çıkmasına neden olan kaza ve benzeri olaylar, nitelikleri gereği çoğu zaman bu tür bir zararı doğurmaya elverişlidir.<sup>59</sup> Şu halde mağdur ile aralarında güçlü bir duygusal bağ bulunan kişilerin, feci bir kaza veya benzeri bir olaya doğrudan tanık olduklarında ya da bu olayı sonradan öğrendiklerinde şok yaşamaları ve olağan sınırları aşan, katlanılması güç bir acıyla karşı karşıya kalmaları genel hayat

<sup>54</sup> YHGK, 24.06.2021 T., 307 E., 833 K. (legalbank).

<sup>55</sup> Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 423; Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 647.

<sup>56</sup> Imhof, “Schockschaden,” 8.

<sup>57</sup> Brehm, *BK*, Art. 41, N. 135.

<sup>58</sup> Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1273; Imhof, “Schockschaden,” 9. İsviçre Federal Mahkemesi bir kararında, yangında yanan binaya girerek ölümcül bir şekilde yaralanan bir itfaiyecinin uğradığı zararlar bakımından uygun illiyet bağının söz konusu olmadığına hükmetmiştir. Federal Mahkeme’ye göre, itfaiyecinin yangını kendi iradesiyle söndürmeye karar vermesi, zarar gören kişi için bağımsız bir neden oluşturur. Bu durumda olayların olağan akışına ve genel hayat tecrübelerine göre hukuka aykırı fiilin söz konusu zararı meydana getirmeye elverişli olmadığı sonucuna varılır (BGer 4A\_7/2007 vom 18. Juni 2007 E. 5.4, www.bger.ch).

<sup>59</sup> Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1273.

tecrübelerine göre beklenebilecek bir sonuçtur. Girişte verilen örnekte tren kazasında öğrencisinin ölümüne doğrudan tanık olan öğretmenin duygusal dünyasının derinden etkilenmesi ve ağır bir psikolojik sarsıntı yaşaması, hayatın olağan akışı ve genel hayat tecrübelerine göre kendisinden beklenen doğal bir sonuç olarak kabul edilmektedir.

Takip eden ya da sonradan ortaya çıkan zararlarda zamansal gecikme belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Şok kaynaklı zararlar söz konusu olduğunda, özellikle üçüncü bir kişinin doğrudan olaya tanık olması halinde, bu gecikme genellikle göz ardı edilecek ya da dikkate alınmayacak kadar kısadır. Bu itibarla, şok olaylarında uygun illiyet bağının reddedilmesi oldukça zordur. Özellikle trafik kazaları veya benzer olaylar sonucu meydana gelen ölümler, olayların olağan akışına ve genel hayat tecrübelerine göre, ölenin yakınları olan üçüncü kişilerde şok kaynaklı zararları meydana getirmeye elverişli bir sebep olarak kabul edilmektedir.<sup>60</sup>

Bu bağlamda, şok zararına uğrayan kişinin, doğrudan haksız fiile uğrayan kişi ile olan ilişkisinin yakınlığı, şok etkisinin ortaya çıktığı olaya mekansal ve zamansal bağlantısı ve birincil zarar gören kişinin maruz kaldığı zararın ağırlığı gibi özel uygun illiyet kriterlerinin dikkate alınması öngörülmektedir. Böylece şok zararlarından sorumlulukta uygun illiyet bağı koşulu daha etkin bir şekilde uygulanabilecektir.<sup>61</sup>

### III. ŞOK ZARARININ HUKUKİ NİTELİĞİ

#### A. Genel Olarak

Şok zararı, haksız fiil sorumluluğu kapsamında maddi ve manevi zarar şeklinde ortaya çıkabilir.<sup>62</sup> Şok zararının varlığından söz edilebilmesi için, kişinin trajik bir olay

<sup>60</sup> Brehm, BK, Art. 47, N. 147b; Probst, “Reflexschäden und Schockschäden,” 28-29. Yargıtay, ağır yaralanmaya neden olan olaylarda ilk zarar görenin yakınlarının üzüntü duymalarının, ruhsal sarsıntı yaşamalarının hayatın olağan akışı gereği olduğu ve manevi tazminat talebi için gerekli koşulların oluştuğunun kural olarak kabul edilmesi gerektiği yaklaşımını benimsemiştir (YHGK, 28.03.2014 T., 21-2219 E., 411 K. (Kazancı İçtihat Bankası); Y. 4. HD, 02.03.2010 T., 7547 E., 2134 K. (lexpera).

<sup>61</sup> Stephan Weber, “Gedanken und Bedenken zu zwei neuen Schockschaden-Urteilen,” HAVE 3 (2012): 290, swisslex.

<sup>62</sup> Haluk Tandoğan, *Mukayeseli Hukuk, Hususiyle Türk-İsviçre ve Alman Hukuku Bakımından Üçüncü Şahsın Zararının Tazmini* (Ajans-Türk Matbaası, 1963), 8; Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1280; Çakırca, *Yansıma Zararı*, 199. İsviçre Federal Mahkemesi, şok zararın kapsamının yalnızca manevi tazminatla sınırlı olmadığına; bunun yanında ve manevi tazminattan mahsup edilmeksizin, tedavi giderleri, kazanç

karşısında olağan elem ve üzüntü sınırlarını aşan ve tıbben tespit edilebilir düzeyde ağır bir ruhsal zarara maruz kalmış olması gerekir.<sup>63</sup> Yargıtay konuya ilişkin kararında, yakınların tazminat talebinde bulunabilmelerinin, yaralanma olayı nedeniyle kişisel menfaatlerinin ve haklarının gerçekten ve doğrudan doğruya ağır biçimde ihlal edilmiş olmasına ve bu nedenle derin bir üzüntü yaşamalarına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, somut olayda çocuğa karşı işlenen haksız fiilin aynı zamanda yakınlarının da doğrudan doğruya zarara uğramalarına neden olması halinde mümkün olabilir. Mahkeme buna örnek olarak, bir çocuğun beden bütünlüğünün zarar gördüğü bir olayın etkisiyle anne, baba veya kardeşin asabi bir şok ya da ağır bir ruhsal sarsıntı geçirerek rahatsızlanması, ruhsal bütünlüğünün geçici ya da sürekli olarak bozulması ve bu durumun tıbbi rapor gibi delillerle ispat edilmesini göstermiştir.<sup>64</sup>

Şok zararları, kural olarak, kişinin kendisine yakın ve sevdiği bir kimsenin ağır bedensel zarara maruz kalmasından ya da ölümünden kaynaklanmaktadır. Benzer bir durum, TBK'nın 56. maddesinde zarar görenin ya da ölenin yakınları için öngörülen manevi tazminat bakımından da söz konusudur. Bir kimsenin ağır bedensel zarar görmesi veya ölümü halinde, anılan hüküm uyarınca yakınlar manevi tazminat verilmesini gerektiren olgular, çoğu zaman şok zararının gündeme geldiği durumlarla kıyaslanabilir niteliktedir. Ağır bedensel zarar ya da ölüm halinde manevi tazminata hükmedilebilmesi için, zarar görenin veya ölenin yakınlarının, manevi tazminatı haklı kılacak ölçüde ağır bir acı, elem, çaresizlik gibi duygusal zarara uğramış olmaları gerekir. Bu noktada da şok zararı ile büyük ölçüde paralellik göstermektedir.<sup>65</sup> Son olarak, hem manevi tazminat talep etme hakkına sahip olan yakınlar hem de şok zararına uğrayan kişiler, hukuki anlamda üçüncü kişi zarar gören konumundadır. Zira bu tür taleplerin ortaya çıkabilmesi

---

kayıbı ve ev ekonomisine verilen zararlar gibi ekonomik kayıpların mevcut olması halinde bunların da tazmin edilmesi gerektiğine hükmetmiştir (BGE 138 III 276; BGE 112 II 118, (www.bger.ch).

<sup>63</sup> Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1280; Gökyayla, *Destekten Yoksun Kalma Tazminatı*, 70-71; Çakırca, *Yansıma Zararı*, 199; Armbrüster Christian, “Grundfälle zum Schadensrecht,” *JuS* 7 (2007): 608, beck-online.

<sup>64</sup> Y. 4. HD., 30.11.1976 T., 6958 E., 10448 K. (legalbank). Yargıtay'ın benzer yönde kararları için bkz. Y. 4. HD., 17.09.2001 T., 4012 E., 8028 K. (legalbank); Y. 21. HD., 07.10.1997 T., 6111 E., 6174 K. (legalbank); Y. 21. HD., 27.01.2003 T., 217 E., 427 K. (legalbank); Y. 13. HD., 09.03.2015 T., 11239 E., 6979 K. (legalbank); Y. 3. HD., 08.03.2017 T., 6392 E., 2766 K. (lexpera).

<sup>65</sup> Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 510; Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1292.

için her zaman öncelikle haksız fiile maruz kalan birincil zarar görenin mevcut olması gerekir.

Bu çerçevede, zarar görenin veya ölenin yakınlarının talep edebileceği manevi tazminat ile şok zararının birbirinden ayrılması özel bir önem taşımakta olup aşağıda bu konu incelenecektir. Bu bölümde ayrıca şok zararının, yansıma zarar niteliğinde olup olmadığı hususu da ele alınacaktır.

## **B. Zarar Görenin ya da Ölenin Yakınlarının Manevi Tazminat Talebi**

Türk Borçlar Kanunu'nun 56. maddesi uyarınca hâkim, somut olayın özel koşullarını dikkate alarak, zarar görenin ya da ölenin yakınlarına uygun bir miktar paranın manevi tazminat olarak ödenmesine karar verebilir. Ancak söz konusu hüküm, bağımsız bir sorumluluk normu niteliği taşımamaktadır.<sup>66</sup> Bu hükmün uygulanabilmesi için öncelikle zarar veren kişinin birincil zarar gören kişiye karşı hukuki sorumluluğunun mevcut olması gerekir.<sup>67</sup> Burada yakınların manevi tazminat talebi, ölen kişiden miras yoluyla intikal eden bir hak değildir. Aksine yakınlar, üçüncü kişi sıfatıyla, TBK'nın 56. maddesine dayanarak istisnai biçimde bağımsız bir talep hakkına sahiptir.<sup>68</sup> Bu kapsamda ortaya çıkan zarar ise, hukuki nitelik itibarıyla manevi yansıma zarar olarak kabul edilmektedir.<sup>69</sup>

### **1. Genel Olarak Manevi Tazminat Talebinin Şartları**

Daha önce belirtildiği üzere, ağır bedensel zarar ya da ölüm halinde yakınların manevi tazminat talebi, zarar verenin birincil zarar görene karşı hukuki sorumluluğunun mevcut olmasını gerektirir. Dolayısıyla doğrudan zarar görene karşı sorumluluğun doğumu için gerekli şartlar gerçekleşmiş olmalıdır. Birincil zarar görene karşı sorumluluğun bulunmadığı durumlarda, yakınların manevi tazminat talebi de dayanaktan

<sup>66</sup> Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 2621.

<sup>67</sup> Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 544; Brehm, *BK*, Art. 47, N. 15.

<sup>68</sup> Hardy Landolt, *Genugtuungsrecht, Band 2: Genugtuung nach Körperverletzung*, Hrsg. Klaus Hütte ve Hardy Landolt (Dike Verlag, 2013), 554.

<sup>69</sup> M. Kemal Oğuzman ve M. Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C. II* (Vedat Kitapçılık, 2017), 283; Erlüle, *Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat*, 395; Haluk Tandoğan, *Mesuliyet Hukuku* (Vedat Kitapçılık, 2010), 336; Landolt, *Genugtuungsrecht*, 536; Brehm, *BK*, Art. 47, N. 15.

yoksun kalacaktır.<sup>70</sup> Bunun yanı sıra, TBK'nın 56. maddesinde, hâkimin olayın özelliklerini göz önünde tutarak zarar görenin ya da ölenin yakınlarına uygun bir miktar paranın manevi tazminat olarak ödenmesine hükmedilebileceği öngörülmüştür. Olayın özelliklerinin manevi tazminatı gerektirip gerektirmediğini değerlendirecek olan hâkimin, bu kapsamda dikkate alması gereken özelliklerin başında yaşanan manevi zararın ağırlığı gelmektedir.<sup>71</sup>

Ağır bedensel zarar ya da ölüm halinde manevi tazminat talebi, yalnızca zarar gören veya ölen kişinin yakınları bakımından öngörülmüştür. Öğretide “yakın” kavramı kapsamında özellikle sağ kalan eş, altsoy, anne ve baba ile kardeşlerin yer aldığı kabul edilmektedir. Hak sahiplerinin kapsamı öğretide tartışmalı olmakla birlikte, bu konu burada ayrıntılı biçimde ele alınmayacaktır. Bununla birlikte, ilişkinin yoğunluğu ve fiili bağın gücü nedeniyle, evlilik dışı birlikte yaşayan hayat arkadaşının da talep hakkına sahip olabileceği kabul edilmektedir.<sup>72</sup>

## 2. Şok Zararından Kaynaklanan Tazminat Talebi ile Ayrımı

Şok zararı ile duygu zararı, her ikisi de manevi tazminat sorumluluğu kapsamında değerlendirilmekle birlikte, nitelikleri bakımından birbirinden ayrılır. Bir kimsenin duygusal anlamda yakından bağlı olduğu kişinin ölümüne veya ağır şekilde yaralanmasına bağlı olarak hissettiği acı, keder, endişe, çaresizlik şaşkınlık gibi duygular, duygu zararı olarak nitelendirilmektedir.<sup>73</sup> Bireyin duygusal olarak bağlı olduğu bir kişinin kaybı, aralarındaki duygusal etkileşimin devam etme olanağını ortadan kaldırır. Bu kayıp sonrasında kişi, hayatını söz konusu bireyin sunduğu sevgi, destek ve güven

<sup>70</sup> Landolt, *Genugtuungsrecht*, 554; Imhof, *Schockschaden*, 10.

<sup>71</sup> Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 510; Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 2642; Brehm, BK, Art. 47, N. 27, 131.

<sup>72</sup> Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 2648; Imhof, “Schockschaden,” 10; Roberto, *Haftpflichtrecht*, 34.13; Hardy Landolt, “Immaterielle Unbill nach Verkehrsunfall. Unter besonderer Berücksichtigung von Schockschäden,” *Jahrbuch zum Strassenverkehrsrecht*, Hrsg. René Schaffhauser (Stämpfli Verlag, 2011): 74.

<sup>73</sup> Erlüle, *Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat*, 350; Gamze Turan Başara, *Kişiliğin İhlalinden Kaynaklanan Maddi ve Manevi Tazminat ile Haksız Kazancın İadesi* (Turhan Kitabevi, 2018), 231; Lisa Barbara Beisteiner, *Angehörigenschmerzengeld, Der Ersatz von Schock- und Trauerschäden bei Tötung oder Schwerverletzung naher Angehöriger* (Manz Verlag, 2009), 45.

hissinden yoksun biçimde sürdürmek zorunda kalır.<sup>74</sup> Bu itibarla yakınların manevi tazminat talebinin temelinde, ölen ya da bedensel bütünlüğü ağır şekilde ihlal edilen kişi ile onun yakınları arasındaki duygusal ilişkinin ihlali yatmaktadır.

Duygu zararlarından söz edilebilmesi için belirli nitelikteki ihlallere karşı korunan duygusal kişilik değerlerinin mevcut olması gerekir. Toplumsal yaşamın doğal akışı içerisinde ortaya çıkabilen hoşnutsuzluk, huzurun kaçması, öfke, endişe, sıkıntı ve hayal kırıklığı gibi duygusal etkiler, bireyin günlük yaşam deneyiminin olağan unsurları arasında yer alır ve bu nedenle genel yaşam riski kapsamında değerlendirilirler.<sup>75</sup> Bu açıdan değerlendirildiğinde bu türden genel yaşam risklerinin sorumluluk hukuku aracılığıyla üçüncü kişilere yükletilmemesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.<sup>76</sup>

Şok zararından farklı olarak duygu zararından söz edilebilmesi için kişinin ruhsal sağlığının hastalık derecesinde bozulmuş olması gerekli değildir. Bu halde yaşanan ruhsal çöküntü hali hastalık boyutuna ulaşmadığı için belirli bir süre sonra ve çoğunlukla tıbbi müdahaleye gerek kalmaksızın kendiliğinden hafifler ve ortadan kalkar.<sup>77</sup> Buna karşılık şok zararında, zarar görenin maruz kaldığı ruhsal sarsıntı, herkesin benzer bir olay karşısında duyabileceği olağan acı ve üzüntünün ötesine geçer. Bu kapsamda kişinin sinirsel bir rahatsızlık yaşaması veya son derece ağır ve açık bir ruhsal çöküntü içine girmesi ve bunun tıbben saptanabilir nitelikte ciddi bir manevi zarara yol açması gerekir.<sup>78</sup>

Türk Borçlar Kanunu'nun 56. maddesi uyarınca hükmedilen manevi tazminat, esasında zarar gören ya da ölen kişi ile yakınları arasındaki kişisel ilişkinin zedelenmesine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, hukuka aykırılık, birincil zarar gören kişinin mutlak

<sup>74</sup> Erlüle, *Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat*, 350.

<sup>75</sup> Beisteiner, *Schock- und Trauerschäden*, 90; Erlüle, *Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat*, 354-355.

<sup>76</sup> Beisteiner, *Schock- und Trauerschäden*, 90.

<sup>77</sup> Erlüle, "Manevi Tazminat," 144; Turan Başara, *Maddi ve Manevi Tazminat ile Haksız Kazancın İadesi*, 231; Anita Maria Stiegler, *Schmerzensgeld für Schock –und Trauerschäden* (Böhlau Verlag, 2009), 12; Beatrice Gurzeler, *Beitrag zur Bemessung der Genugtuung, unter besonderer Berücksichtigung potentiell traumatisierender Ereignisse* (Schulthess Verlag, 2005), 219.

<sup>78</sup> Açıkgöz, *Şok Zarar*, 1271.

olarak korunan bir hukuki değerin ihlal edilmesinden kaynaklanmaktadır.<sup>79</sup> Bu nedenle genel sorumluluk şartlarının birincil zarar gören bakımından gerçekleşmiş olması gerekir. Şok zararında ise durum farklıdır. Şok zararı, zarar görenin ya da ölenin yakınının kendi hukuki değerlerinin ihlal edilmesi halinde, doğrudan doğruya onun şahsında ortaya çıkan bir zarar olarak kabul edilmektedir. Şu halde, tazmini mümkün bir şok zararından söz edilebilmesi için, sorumluluk şartlarının şok zararına uğrayan üçüncü kişi bakımından da gerçekleşmiş olması gerekir.<sup>80</sup>

Teorik olarak, zarar veren kişinin, birincil zarar görenin ağır kusuru nedeniyle ona karşı sorumlu olmadığı bir durumda dahi, üçüncü kişinin uğradığı şok zararından sorumlu olup olamayacağı sorusu gündeme gelebilir. Şok zararının doğrudan zarar niteliğinde olduğu kabul edildiği takdirde, ilke olarak bu soruya olumlu cevap verilebilir.<sup>81</sup>

Sonuç olarak, TBK'nın 56. maddesine dayanarak manevi tazminat talep edebilmek için, birincil zarar gören bakımından sorumluluk şartlarının gerçekleşmiş olması, tazminat talep edenin yakın sıfatını taşıması ve manevi nitelikte bir zarar görmüş bulunması gerekir. Burada yakınları zarara uğramış olmakla birlikte, bu zarar fiziksel bütünlükten ziyade, manevi değerlere yöneliktir.<sup>82</sup> Buna karşılık, şok zararına uğrayan üçüncü kişi bakımından, tüm sorumluluk şartları doğrudan kendisi yönünden gerçekleşmiş olmalıdır.

Şok zararına dayanan tazminat talebi ile yakınların manevi tazminat talebi arasındaki ayırım hukuka aykırılık bağlamında yapılmaktadır. Buna göre, manevi tazminatta hukuka aykırılık yalnızca ilk zarar gören açısından kabul edilir. Buna karşılık, şok zararı durumunda hukuka aykırılık, şoku yaşayan üçüncü kişi açısından ortaya çıkar.

Öğretide isabetli olarak belirtildiği üzere, bir yakınının ağır bedensel zarara uğraması ya da ölümü sonrası yaşanan ağır manevi acı, kişinin sağlık bütünlüğünü olumsuz etkileyebilir.<sup>83</sup> Burada geçici hastalıklar ya da sağlık bozuklukları ile olağan acı

---

<sup>79</sup> Brehm, *BK*, Art. 47, N. 15.

<sup>80</sup> Imhof, "Schockschaden," 10.

<sup>81</sup> Imhof, "Schockschaden," 10.

<sup>82</sup> Landolt, *Genugtuungsrecht*, 536

<sup>83</sup> Imhof, "Schockschaden," 11; Brehm, *BK*, Art. 47, 135a.

ve üzüntünün ötesine geçen durumlar arasında ayrım yapılır. Sağlık bütünlüğünü etkileyen bu durumlar, manevi tazminatın belirlenmesi aşamasında dikkate alınmakta ve manevi tazminat miktarının hesaplanmasında önem taşımaktadır.<sup>84</sup> Bununla birlikte bundan kaynaklanan tedavi masrafları, sorumluluk hukuku bakımından önem taşımamaktadır. Zira bu giderler ne cenaze masrafları ne de destekten yoksun kalma zararı niteliğindedir. Öğretide bir görüş, bu tedavi masraflarını tazmini mümkün olmayan yansıma zarar olarak nitelendirmekte ve bu zararın ancak manevi tazminat aracılığıyla telafi edilebileceğini ifade etmektedir.<sup>85</sup>

Daha önce de belirtildiği üzere, bir yakının olağanüstü derecede ağır bir manevi sarsıntı nedeniyle sağlığının bozulması halinde hukuka aykırılık unsurunun gerçekleştiğini kabul etmek gerekir. Zira bu durum, psikolojik bütünlüğe yönelik bir müdahale teşkil etmektedir. Derin bir yas, genel olarak ciddi ve kalıcı nitelikte rahatsızlıklara yol açıyorsa, o takdirde yakınlar da ayrıca doğrudan ve tazmin edilebilir bir zarara uğramış kabul edilirler.<sup>86</sup> Öğretide isabetli olarak, hukuka aykırı bir fiille bir insanın ağır bedensel zarar görmesine ya da ölümüne neden olunması, yakınları bakımından onların psikolojik bütünlüğünün ihlali sonucunu doğurduğundan, yakınları (dolaylı olarak) bedensel bütünlüğü ihlal edilmiş kişiler olarak değerlendirilmektedir.<sup>87</sup>

Bu açıdan bakıldığında şok zararının TBK'nın 56/II. maddesinde yakınlarla tanınan manevi tazminattan kesin çizgilerle ayrılması güç görünmektedir. Esasında benzer olgulara farklı hukuki sonuçlar bağlanması mümkündür. Şöyle ki, bir taraftan geçici bir sağlık bozukluğu yakınlarla tanınan manevi tazminatın miktarına etki ederken; diğer taraftan özellikle ağır bir şok zararı bağımsız bir zarar olarak sorumluluk hukuku bakımından sonuç doğurabilecektir. Buna göre, hukuka aykırı fiile maruz kalanın yakınlarının ya da şok zararı talebinde bulunabilecek diğer kişilerin hukuken korunan

---

<sup>84</sup> Çakırca, *Yansıma Zararı*, 208; Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1272; Landolt, ZK, Art. 47, N. 450.

<sup>85</sup> Brehm, BK, Art. 47, 135c.

<sup>86</sup> Imhof, “Schockschaden,” 11; Brehm, BK, Art. 47, 135c. İsviçre Federal Mahkemesi konuya ilişkin bir kararında, kısa süren geçici bir somatik rahatsızlığın bulunmasını yeterli görmeyerek şok zararından kaynaklanan sorumluluğun oluşmadığına hükmetmiştir (BGE 4A\_637/2015, [www.bger.ch](http://www.bger.ch)).

<sup>87</sup> Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1292; Landolt, ZK, Art. 47, N. 407.

kişilik değerlerinin doğrudan zarara uğradığı gerekçesiyle ileri sürecekleri tazminat talebinin hukuken yerinde olduğu kabul edilmektedir.<sup>88</sup>

Burada hukuki açıdan kesin bir ayrımın zorunlu olmadığı söylenebilir; zira bu talepler birbirini dışlamaz. Nitekim şok zararı gören kişi, uğradığı zarar nedeniyle manevi tazminat talep edebileceği gibi, aynı zamanda ağır bedensel zarar ya da ölüm halinde zarar görenin veya ölenin yakını olarak manevi tazminat da talep edebilir. Esasında olayın trajik niteliği nedeniyle ortaya çıkan zararın, yakınlarla tanınan manevi tazminatla yeterince karşılanamaması halinde, şok zararının tazminin talep edilebileceği göz önünde alındığında, şok zararının klasik anlamda manevi tazminatın ötesine geçtiğini söylemek mümkündür.<sup>89</sup>

### C. Yansıma Zarar

#### 1. Genel Olarak

Öğreti ve uygulamada, doğrudan zarar ile dolaylı zarar, diğer bir ifadeyle yansıma zarar arasında ayrım yapılmaktadır.<sup>90</sup> Bu ayrım önemlidir; zira geleneksel anlayışa göre zarar sorumlusu yalnızca doğrudan zarardan sorumlu olup, yansıma zarardan sorumlu değildir.<sup>91</sup> Bu yaklaşımın gerekçesi, sorumluluk hukukunda yalnızca TBK'nın 53. maddesinin 3. fıkrasında yansıma zarardan sorumluluğun öngörülmüş olmasıdır. Anılan hükümde bir yansıma zarar olarak öngörülen destekten yoksun kalma zararı, kanuni düzenleme nedeniyle istisnai olarak tazmin edilebilir bir zarar niteliğindedir. Buradan hareketle, diğer üçüncü kişi zararlarında yansıma zararın tazmini kural olarak mümkün değildir.<sup>92</sup> Bu nedenle üçüncü kişi ya da yansıma zarar görenler, prensip olarak talep

<sup>88</sup> Tandoğan, *Mukayeseli Hukuk*, 6 vd; Gökyayla, *Destekten Yoksun Kalma Tazminatı*, 70; Brehm, *BK*, Art. 47, 135a.

<sup>89</sup> Brehm, *BK*, Art. 47, 135a; Imhof, "Schockschaden," 12.

<sup>90</sup> Probst, "Reflexschäden und Schockschäden," 5; Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 134; Schwenger, *Obligationenrecht*, §. 49, N. 14. 19 vd.

<sup>91</sup> Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 409; Honsell, Isenring ve Kessler, *Haftpflichtrecht*, §. 1, N. 51; Schwenger, *Obligationenrecht*, §. 49, N. 14. 20; Brehm, *BK*, Art. 41, N. 17; Probst, "Reflexschäden und Schockschäden," 6.

<sup>92</sup> Brehm, *BK*, Art. 41, N. 20; Honsell, Isenring ve Kessler, *Haftpflichtrecht*, §. 1, N. 51; Imhof, "Schockschaden," 12; Probst, "Reflexschäden und Schockschäden," 25.

hakkına sahip değildir.<sup>93</sup> Bu yaklaşımın arkasındaki hukuk politikası düşüncesi, zarar verici bir olayın tazminat talepleri bakımından sonu gelmeyen bir zincir doğurmasının önüne geçmektir.<sup>94</sup>

Doğrudan zarar, zarar gören kişinin hukukten korunan değerlerinin, özellikle beden bütünlüğü, yaşam, kişisel özgürlük ve mülkiyetinin, hukuka aykırı bir fiille bizzat ihlal edilmesi halinde söz konusu olur.<sup>95</sup> Yansıma zarar ise, sözleşmeye aykırılık veya haksız fiil neticesinde bir kişinin hukukten korunan kişilik değerlerinin ihlaline bağlı olarak, ihlalin yöneldiği kişiler dışında kalan üçüncü kişilerin uğradığı zararları ifade eder.<sup>96</sup> Buna göre, üçüncü kişinin yansıma zararından söz edilebilmesi için mutlaka bir birincil zarar görenin olması gerekir ve dolayısıyla farklı bir nedensellik süreci söz konusu olur.<sup>97</sup>

Yansıma zararlar, her ne kadar genellikle salt malvarlığı zararı niteliğinde olsalar da, bunlar, üçüncü kişinin uğradığı bir eşya yönelik zararın ya da bedensel bütünlüğün veya yaşam hakkının ihlali sonucu kişiye verilen zararının doğrudan ya da dolaylı sonucu değildirler. Bu nedenle bu türden zararlar, hukuka aykırılık unsurundan yoksun kabul edilirler. Mevcut görüşe göre, yansıma zararın belirlenmesinde hukuka aykırılık şeklinde ek bir koşulun aranması gerekli değildir.<sup>98</sup> Bunun bir nedeni, bu şekilde zarar türü ve zarar gören kişi gibi birbirinden bağımsız unsurların bir araya getirilmesidir. Oysa haksız fiil sorumluluğunun bir şartı olan hukuka aykırılık, somut olarak zarar gören kişiyle

<sup>93</sup> Imhof, “Schockschaden,” 12.

<sup>94</sup> Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 415.

<sup>95</sup> Schwenzer, *Obligationenrecht*, §. 49, N. 14. 19; Brehm, *BK*, Art. 41, N. 17; Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 409.

<sup>96</sup> Kumru Kılıçoğlu, *Yansıma Yoluyla Zarar* (Turhan Kitabevi, 2012), 24; Çağlar Özel, “Sözleşme Dışı Sorumlulukta Yansıma Zarar ve Giderimine İlişkin Bazı Düşünceler,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 50, sy. 4 (2001): 85, <https://dspace.ankara.edu.tr/server/api/core/bitstreams/6e8db362-7ce9-4fa3-8705-fe332e2efb8e/content>; Turan Başara, *Maddi ve Manevi Tazminat ile Haksız Kazancın İadesi*, 227; Karl Oftinger ve Emil W. Stark, *Schweizerisches Haftpflichtrecht, Erster Band: Allgemeiner Teil* (Schulthess Verlag, 1995), §. 2, N. 73; Probst, “Reflexschäden und Schockschäden,” 6, 12.

<sup>97</sup> Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 144; Peter Gauch, “Grundbegriffe des ausservertraglichen Haftpflichtrechts,” *recht* 6 (1996): 227, swisslex.

<sup>98</sup> Brehm, *BK*, Art. 41, N. 20 vd.; Schwenzer, *Obligationenrecht*, §. 49, N. 14. 19; Imhof, “Schockschaden,” 12.

doğrudan bağlantılı değildir.<sup>99</sup> İkinci olarak, (hukuka aykırı nitelikte) trajik olay nedeniyle bir sağlık zararına uğrayan ve tedavi giderleriyle karşı karşıya kalan ölen kişinin yakınlarının, bu giderleri zarar verene yükleyemeyeceği açıktır. Bu kişilere, söz konusu zararın TBK'nın 53. maddesi kapsamında yer almayan bir yansıma zarar olduğu gerekçesiyle talep hakkı tanınmamaktadır.<sup>100</sup> Bu zarar bakımından bir denkleştirmenin ancak manevi tazminat aracılığıyla sağlanabileceği ifade edilmektedir. Hatta üçüncü kişi konumundaki yakınların maruz kaldığı ortalamanın üzerinde, geçici ya da olağanüstü derecede ağır sağlık bozuklukları dahi, TBK'nın 56. maddesi uyarınca manevi tazminat miktarının artırılması suretiyle karşılanmalıdır.<sup>101</sup> Bu çerçevede, yansıma zararın değerlendirilmesinde hukuka aykırılık unsurunun belirleyici bir kriter olarak kabul edilmesi mümkün görünmemektedir.<sup>102</sup>

## 2. Yansıma Zarar Olarak Şok Zararı

Şok zararını yansıma zarar olarak nitelendiren görüşe göre, nedensellik bakımından şok zararı, birincil zarar görenin uğradığı asıl zarara dayanan ve onu izleyen ikincil nitelikte bir zarardır. Üçüncü kişinin yaşadığı psikolojik etkilenme, birincil zarar görenin ağır şekilde yaralanması ya da öldürülmesinin sonucu olarak ortaya çıkmakta ve bu nedenle yansıma etkisi şeklinde tezahür etmektedir. Bu itibarla, üçüncü kişinin uğradığı şok zararı yansıma zarar olarak nitelendirilmelidir.<sup>103</sup> Türk Borçlar Kanunu'nun

<sup>99</sup> Imhof, *Schockschaden*, 12.

<sup>100</sup> Brehm, *BK*, Art. 47, N. 135b.

<sup>101</sup> Brehm, *BK*, Art. 47, N. 135c vd.

<sup>102</sup> Imhof, "Schockschaden," 12.

<sup>103</sup> Brehm, *BK*, Art. 41, N. 24; Probst, "Reflexschäden und Schockschäden," 6-7. Öğretide bir grup yazar, burada aynı anda doğrudan bir zarar da söz konusu olduğu için, gerçek olmayan bir yansıma zarardan söz etmektedir (Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 263; Schwenger, *Obligationenrecht*, §. 49, N. 14. 21; Honsell, Isenring ve Kessler, *Haftpflichtrecht*, §. 1, N. 47a). Yargıtay'ın yerleşik içtihadı, zarar görenin veya ölenin yakınlarının TBK'nın 56/II. maddesi kapsamında tazminini talep ettikleri zararın doğrudan zarar niteliğinde olduğu yönündedir (YHGK., 26.04.1995 T., 11-22 E., 430 K. (Kazancı İçtihat Bankası); Y. 21. HD., 27.03.2007 T., 3976 E., 5212 K. (legalbank); Y. 21. HD., 27.10.2004 T., 8116 E., 9009 K. (Kazancı İçtihat Bankası); Y. 4. HD., 17.9.2001 T., 4012 E., 8028 K. (Kazancı İçtihat Bankası); Y. 11. HD., 29.06.2006 T., 4787 E., 7723 K. (legalbank); Y. 4. HD., 28.12.2005 T., 1088 E., 14222 K. (legalbank); YHGK., 05.06.2015 T., 2215 E., 1487 K.; Y. 4. HD., 30.09.2013 T., 17125 E., 15375 K. (lexpera). Bununla birlikte İçtihatları Birleştirme Büyük Genel Kurulu, bir kararında TBK'nın 56/II. maddesinde yansıma manevi zararın hukukumuzdaki tek örneğinin yer aldığını ifade etmiştir. Anılan karara göre, "...Manevi zarar, kişilik hakları hukuka veya ahlâka aykırı bir fiille saldırıya uğrayan kişinin duyduğu acı, elem, üzüntü ve kederi ifade eder. Hukukumuzda kural olarak doğrudan doğruya zarar görme koşulu söz konusu olup, TBK'nın

56. maddesi uyarınca ağır bedensel zarar veya ölüm halinde talep edilen manevi tazminatın maddi olmayan bir yansıma zarar olarak kabul edildiği durumda<sup>104</sup>, şok zararının farklı değerlendirilmesini gerektiren bir neden bulunmamaktadır. Bu durum özellikle, yakınların da psikolojik bütünlüklerinin ihlal edilmiş olması karşısında daha da anlaşılabilir olmaktadır.<sup>105</sup>

Şok zararının yansıma zarar olarak kabul edilmesinin iki sonucu ortaya çıkmaktadır. Birincisi, üçüncü kişinin uğradığı şok zararı, ancak failin birincil zarar görene karşı sorumlu olması halinde tazmin edilebilir. İkincisi ise, yansıma niteliği gereği, şok zararı gören üçüncü kişi, birincil zarar görenin varsa müterafik kusurunun kendisine isnat edilmesine katlanmak zorundadır.<sup>106</sup>

Öğretide savunulan bir diğer görüşe göre ise, şok zararı, hukuka aykırı fiil sonucunda ağır bedensel zarara uğrayan ya da hayatını kaybeden kişinin kendisinde değil; onun yakını olan veya fiilin gerçekleştiği olaya doğrudan tanıklık etmek suretiyle etkilenen üçüncü kişinin şahsında ortaya çıkar.<sup>107</sup> Bu yaklaşıma göre, bedensel bütünlüğü ihlal edilen kişinin durumu yakınlarının ruh sağlığının bozulmasına ve böylece ruhsal bütünlüğünün ihlaline sebep olmuşsa ortaya çıkan bu zararın doğrudan doğruya zarar

---

56. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenen ağır bedensel zarar ve ölüm hâli dışında kişilik hakkına saldırı nedeniyle yansıma yoluyla manevi zarar tazminine imkân veren başka hüküm bulunmamaktadır...”, “...Bu noktada dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise ölüm ve ağır bedensel zararlar dışında başkaca kişilik hakkına saldırı nedeniyle yansıma yoluyla zarar tazminine Kanun’un izin vermemiş olmasıdır (6098 sayılı TBK m. 56/2)...”(YİBBGK., 06.07.2018 T., 5 E., 7 K, lexpera). Yargıtay’ın yakınların TBK’nın 56/II. maddesi kapsamında tazminini talep ettikleri zararı yansıma zarar olarak nitelendirdiği kararı için bkz. YHGK., 22.09.2021 T., 1465 E., 1062 K. (lexpera); Y. 17. HD., 18.02.2019 T., 5883 E., 1590 K. (legalbank).

<sup>104</sup> Erlüle, *Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat*, 315; Tandoğan, *Mesuliyet Hukuku*, 336; Oğuzman ve Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 283.

<sup>105</sup> Landolt, ZK, Art. 47, N. 407. İsviçre Federal Mahkemesi de konuya ilişkin bir kararında benzer bir yaklaşım benimsemiştir. Mahkeme, yakınların zararından söz ederken yansımali bir şok zararından bahsetmektedir (BGE 138 III 276 E. 4, www.bger.ch).

<sup>106</sup> Imhof, “Schockschaden,” 13.

<sup>107</sup> Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1272; Çakırca, *Yansıma Zararı*, 209; Gökyayla, *Destekten Yoksun Kalma Tazminatı*, 71. Yargıtay konuya ilişkin kararında, somut olayda meydana gelen kazanın oluş şekli, şiddeti ve davacının eşinin yaralanma derecesi göz önüne alındığında, psikolojik olarak şok yaşadığı ve bunun sonucu olarak da kişilik değerleri içinde yer alan ruh bütünlüğünün bozulmuş olacağı için, kişilik haklarına saldırının varlığını kabul etmiş ve manevi zararın doğrudan davacının kişiliğinden doğduğundan yansıma zarardan söz edilemeyeceğini ifade etmiştir (Y. 4. HD, 18.03.2009 T., 9222 E., 3978 K., lexpera).

kabul edilerek tazmin edilmesi gerekir. Örneğin bir anne-babanın yanında çocuğunun trafik kazası geçirmesi, bir kocanın yanında eşine cinsel saldırıda bulunulması halinde, bu fiillere maruz kalanların yakınları sinir krizi ve şok geçirmiş ve buna bağlı olarak ruh ve sinir sağlığı bozulmuş ise bu durumda ruh bütünlükleri üzerindeki kişilik hakkı ihlal edilmiş olan yakınlar, doğrudan doğruya uğradıkları zararın tazminini isteyebilirler. Böyle bir durumda aynı olay birden fazla kişinin kişilik hakkının ihlali sonucunu doğurmuştur. Ortaya çıkan zarar, zarar görenin doğrudan doğruya uğradığı zarar olup sorumluluğu doğuran olayla uygun illiyet bağı içinde olduğu gibi ihlal edilen normun koruma alanına da girmektedir.<sup>108</sup>

Bu itibarla şok zararı kapsamında söz konusu olan zararın, dolaylı zarar niteliğinde olmadığı kabulü halinde zarar gören kişi de dolaylı zarar gören olarak değerlendirilemez.<sup>109</sup> Zira burada, kişilerin herkese karşı ileri sürebileceği ve hukuken korunan mutlak haklarından biri olan kişilik hakkına yönelmiş, doğrudan doğruya gerçekleşen bir ihlal söz konusudur. Bu yönüyle şok zararı, yansıma zarardan farklı ve ondan bağımsız bir talep hakkı doğuran, kendine özgü bir zarar türü olarak kabul edilir.<sup>110</sup>

#### IV. ŞOK ZARARLARINDA SORUMLULUĞUN SINIRLANDIRILMASI

Öğretide hakim olan görüşe göre, şok zararları yalnızca olağanüstü derecede trajik vakalarda kabul edilmelidir. Sorumluluk hukuku bakımından dikkate alınabilecek şok zararlarının, üçüncü kişilerde derin bir kederden çok daha fazla etki yaratan, objektif olarak anlaşılabilir nitelikte olan ve özel trajik niteliği nedeniyle ağır bedensel zarar ya da ölüm halinde ödenecek manevi tazminat ile karşılanmayacak olgulara dayanması

<sup>108</sup> Fikret Eren, “Hukuka Aykırılık Bağı veya Normun Koruma Amacı Teorisi,” *Prof. Dr. Mahmut Koloğlu’ya 70. Yaş Armağanı* (1975): 480-481; Mustafa Reşit Karahasan, *Tazminat Hukuku, Manevi Tazminat* (Beta Yayıncılık, 2001), 76; Hardy Landolt, “Der Angehörigenschaden: Haftung für Schäden, die Angehörige einander zufügen oder die sie erleiden, weil ein anderer Angehöriger verletzt oder getötet wird,” *Haftpflichtrecht Versicherungsrecht, Band I* (Schulthess Verlag, 2010): 30.

<sup>109</sup> Objektif zarar görüşünü benimseyen Eren’e göre, şok zararları, zarar görenin hukuken korunan mutlak varlıklarından olan beden bütünlüğünün ihlali çerçevesinde değerlendirilmelidir. Beden bütünlüğünün kapsamına sadece fiziksel bütünlük değil, ruhsal bütünlük de dahil olduğundan, yakının ölümü ya da ağır bedensel zarara uğraması sonucunda kişinin uğradığı şok, onun ruhsal sağlığının hastalık derecesinde bozulmasına neden olduğu takdirde, ruhsal bütünlüğünde meydana gelen bu eksilme, tazmini gereken manevi zararlar arasında sayılır (Eren, “Hukuka Aykırılık Bağı,” 481).

<sup>110</sup> Gökyayla, *Destekten Yoksun Kalma Tazminatı*, 70; Tandoğan, *Mukayeseli Hukuk*, 6 vd.; Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1272; Eren, “Hukuka Aykırılık Bağı,” 480.

gerektiği ifade edilmektedir.<sup>111</sup> Yukarıda açıklandığı üzere, şok zararı gören üçüncü kişiler bakımından sorumluluk hukuku sorunları esasen uygun illiyet bağı ile hukuka aykırılık unsuru üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda aşağıda şok zararlarını makul bir biçimde sınırlandırmayı amaçlayan çözüm önerileri ortaya konulacaktır.

Şok zararlarından sorumluluğa ilişkin olarak ileri sürülen temel endişe sorumluluğun kontrolsüz biçimde genişlemesi ihtimalidir. Bu bağlamda sorumluluğun makul bir biçimde sınırlandırılması bakımından doğrudan zarar ile yansıma zarar arasındaki ayırımın, tazminat talep edebilecek kişilerin çevresinin sınırsız biçimde genişlemesini önleyen en açık ve uygulanabilir ölçüt olduğu kabul edilmektedir.<sup>112</sup>

Şok zararının yansıma zarar niteliğinde olduğunu kabul eden görüş, şok zararlarının sorumluluk hukuku bakımından tazmin edilebilir bir zarar oluşturmadığını savunmaktadır.<sup>113</sup> Bununla birlikte, istisnai hallerde hakkaniyet gereği yansıma zararların da tazmini mümkün olabilir. İsviçre Federal Mahkemesi konuya ilişkin bir kararında<sup>114</sup>, özel koşullar mevcut olduğunda bir yakının uğradığı zararın birincil olayla nedensel olarak ilişkilendirebileceğini ve dolayısıyla tazmin edilebileceğini kabul etmiştir. Mahkeme bu sonuca ulaşırken hukuka aykırılığı kabul edip doğrudan zararın mevcut olduğunu varsayarak yansıma zarar engelini aşmıştır ki, şok zararını yansıma zarar olarak nitelendiren görüşe göre bu yaklaşım isabetli değildir. Esasında söz konusu yaklaşım şok zararının kavramsal niteliğini değiştirmemektedir. Nitekim Mahkeme de şok zararının esasen yansıma nitelikte bir zarar olduğunu kabul etmiştir.<sup>115</sup>

Sorumluluğun koşullarından uygun illiyet bağı ve hukuka aykırılık unsurlarına ilişkin olarak yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında, aşağıda sorumluluğun sınırlandırılması bakımından bu iki unsur ele alınacaktır.

---

<sup>111</sup> Brehm, BK, Art. 47, N. 135a; Honsell, Isenring ve Kessler, *Haftpflichtrecht*, §. 4, N. 12; Roberto, *Haftpflichtrecht*, 05. 36 vd.

<sup>112</sup> Brehm, BK, Art. 41, N. 222b.

<sup>113</sup> Imhof, “Schockschaden,” 14.

<sup>114</sup> BGE 142 III 433, E. 4.8 (www.bger.ch).

<sup>115</sup> Imhof, “Schockschaden,” 14.

### A. Sorumluluğun Sınırlarının Belirlenmesinde Uygun İlliyet Bağı Koşulu

Uygun illiyet bağı kapsamında, yani olayların normal akışı ve genel hayat tecrübelerine göre hukuka aykırı fiilin yol açtığı ilk zararın tek başına üçüncü kişiyi şok zararına uğratmada yeterli olup olmadığının değerlendirilmesinde şu üç unsur önem taşır: hukuka aykırı fiilin doğrudan mağduru ile şok zararına uğrayan kişi arasındaki yakınlığın derecesi, ilk zarar görenin hukuka aykırı fiile bağlı olarak uğradığı zararın ağırlığı, üçüncü kişinin, şok zararına yol açan olayla ilgisi (olayın birlikte yaşanması (doğrudan tanıklık) ya da olayla ilgisi olmayan bir dış kaynaktan öğrenmesi<sup>116</sup>). Böylece üçüncü kişinin uğradığı zarardan, hakkaniyet gereği, kazaya sebep olan kişinin sorumlu olup olamayacağı değerlendirilecektir.<sup>117</sup>

#### 1. Tazminat Talep Etme Hakkına Sahip Üçüncü Kişiler

Yukarıda ortaya konulduğu üzere, ağır bedensel zarar ya da ölüm halinde yakınların maruz kaldığı geçici sağlık bozuklukları, TBK'nın 56. maddesi kapsamında manevi tazminat miktarının artırılması nedeni olarak değerlendirilebilir.<sup>118</sup> İsviçre Federal mahkemesi konuya ilişkin kararında, eşinin kaza yerinde kan kaybından ölmesine tanık olan ve akabinde kısmi iş göremez hale gelen eşi 35.000 İsviçre Frangı tutarında ek ödeme yapılmasına hükmetmiştir.<sup>119</sup> Öğretide bu ek ödeme, “şok zararı ek ödemesi (Schockschadenzuschlag)” olarak adlandırılmaktadır.<sup>120</sup> Ancak özellikle ağır bir şok söz konusu ise ve bu şok bağımsız bir zarar olarak nitelendirilebiliyorsa, o takdirde zarar gören yakının, bizzat ve doğrudan uğradığı bu zararın tazminini talep edebileceği kabul edilmektedir.<sup>121</sup> Son derece ağır trajik nitelik taşıyan bu tür vakalarda, yalnızca TBK'nın 56. maddesinde öngörülen manevi tazminatla yetinilmesi, hakkaniyet gereği uygun görünmemektedir.

<sup>116</sup> Burada haberi veren kişinin şok zararına sebebiyet verecek şekilde haberi vermiş olması da göz önünde bulundurulmalıdır (Probst, “Reflexschäden und Schockschäden,” 36).

<sup>117</sup> Imhof, “Schockschaden,” 15.

<sup>118</sup> Landolt, ZK, Art. 47, N. 450.

<sup>119</sup> BGer 4A 423/2008, E. 2 (www.bger.ch).

<sup>120</sup> Brehm, BK, Art. 47, N. 135c.

<sup>121</sup> Brehm, BK, Art. 47, N. 135a.

Bu itibarla, şok zararı nedeniyle tazminat talebini haklı kılan olguların olağanüstü derecede ağır nitelik taşıdığı ve TBK'nın 56. maddesinin kapsamını aştığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, aile fertlerinin uğradığı talihsizliklerden yakınların, doğal olarak sıradan üçüncü kişilere nazaran çok daha ağır biçimde etkilendiği açıktır.<sup>122</sup> Bu iki olgu birlikte değerlendirildiğinde, muhtemel bir şok zararının yalnızca yakınlar<sup>123</sup> tarafından ileri sürülebileceği sonucuna varmak mümkündür.<sup>124</sup> Zira yalnızca yakınların ağır bir mağduriyet yaşayabileceği kabul ediliyorsa, ortalama bir yas ve acı tepkisinin çok ötesine geçen şok zararının tazmin edilebilirliği bakımından da aynı değerlendirme geçerli olmalıdır.<sup>125</sup> Bu nedenle zarara yol açan olaya fiilen tanıklık etmiş olsalar dahi sıradan üçüncü kişilerin talep hakkı bulunmadığı yönündeki görüş isabetli kabul edilmektedir.<sup>126</sup> Aksi takdirde, girişte anılan örnekler göz önüne alındığında, öğretmenin şok zararına bağlı tazminat talebinde bulunabilmesi mümkün olacak; buna karşılık TBK'nın 56/II. maddesi kapsamında manevi tazminat talep edemeyecektir. Ancak bu durum sistematik açıdan tutarsızlık teşkil etmektedir. Bu nedenle, şok zararları bakımından kişisel kapsamın bu şekilde sınırlandırılması, gerekli görülmektedir.<sup>127</sup>

Şok zararı nedeniyle tazminat talep edebilecek kişilerin zarar görenin yakınlarıyla sınırlı tutulması, sorumluluk kapsamının sınırlarının kontrolsüz biçimde genişlemesi ve ağır bir tazminat yükü ile karşılaşılması risklerinin önlenmesi bakımından da isabetli bulunmaktadır.<sup>128</sup>

<sup>122</sup> Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 2636; Imhof, "Schockschaden," 15.

<sup>123</sup> Burada mağdura duygusal olarak yakın olan eş, altsoy, nişanlının yanı sıra, zarar görene yakından bağlı olmak kaydıyla büyükanne ve büyükbaba gibi daha uzak akrabalar, hatta evlilik dışı birlikte yaşadığı hayat arkadaşı da bu kapsamda değerlendirilebilir (Roberto, *Haftpflichtrecht*, 05. 40; Landolt, "Immaterielle Unbill," 74; Gökyayla, *Destekten Yoksun Kalma Tazminatı*, 71; Açıkgöz, "Şok Zarar," 1277).

<sup>124</sup> Roberto, *Haftpflichtrecht*, 05. 40; Imhof, "Schockschaden," 15; Brehm, *BK*, Art. 41, N. 24a; Lange ve Schiemann, *Schadensersatz*, 149.

<sup>125</sup> Schwenger, *Obligationenrecht*, §. 49, N. 50. 10.

<sup>126</sup> Roberto, *Haftpflichtrecht*, 05. 41; Schwenger, *Obligationenrecht*, §. 49, N. 50. 10.

<sup>127</sup> Imhof, "Schockschaden," 15.

<sup>128</sup> Tandoğan, *Mukayeseli Hukuk*, 8-9. İsviçre öğretisinde çoğunlukla, ilk zarar görenin uğramış olduğu kazaya doğrudan şahit olunması durumunda, sadece ilk zarar görene yakından bağlı olan kişilerin değil; bunlar dışında kalan diğer kişilerin de uğramış oldukları şok zararlarının tazmin edilmesi gerektiği; buna karşılık şok zararına neden olan kazadan sadece haberdar olduğu hallerde şok zararının tazmininin ilk zarar görene yakından bağlı kişiler ile sınırlandırılması gerektiği kabul edilmektedir

Öğretide savunulan bir diğer görüşe göre ise, şok zararına bağlı tazminat talebinde bulunabilecek kişiler, hukuka aykırı fiilden ilk ve doğrudan etkilenen kimsenin yakını olabileceği gibi, yakını dışındaki üçüncü kişiler de olabilir. Zira şok zararı, aynı hukuka aykırı fiil sebebiyle, ilk zarar görenle bağlantılı olarak fakat kendi şahsında doğrudan doğruya zarar gören üçüncü kişileri kapsar.<sup>129</sup> Şok zararının, kişilik değerlerinden biri olan ruhsal ve sinirsel bütünlüğü doğrudan etkilediği ve bu nedenle kişilik hakkıyla yakından ilişkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda, üçüncü kişilerin tanık oldukları travmatik olaylar sonucunda yaşadıkları acının olağan üzüntü sınırlarını aşarak bunu haklı ve makul kılacak bir ağırlığa ulaşması halinde, şok zararına dayanarak maddi ve manevi tazminat talep edebilmelerine hukuken imkan tanınması gerekir.<sup>130</sup> Nitekim Yargıtay da konuya ilişkin bir kararında, otobüsteki bir yolcunun trafik kazasında diğer yolcuların yaralanmalarından ağır şekilde etkilendiği gerekçesiyle ileri sürdüğü şok zararına dayalı tazminat talebini kabul etmiştir.<sup>131</sup> Bu yaklaşım, şok zararı ile zarara yol açan kaza arasında uygun illiyet bağı kurulabildiği ölçüde, üçüncü kişilerin de şok zararına dayanarak tazminat talebinde bulunabilmeleri sonucunu doğurabilir. Böyle bir durum ise tazminat talebinde bulunabilecek kişilerin kapsamının aşırı şekilde genişlemesi riskini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle öğretilde, söz konusu kabulün genel bir kural haline getirilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda ilgili olayda hükmedilecek tazminatın sıradan bir tazminat niteliği taşınamaması; ancak ağır bir psikolojik etki yaratan, açık ve katlanılması güç bir zararın bulunduğu durumlarda söz konusu olabilecek istisnai bir tazminat olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.<sup>132</sup>

Tazminat talebinde bulunabilecek kişilerin kapsamının genişlemesi riskinin önlenmesinde, şok zararının şartlarından biri olan uygun illiyet bağının varlığı özel bir

---

(Ernst Kramer, “Die Kausalität in Haftpflichtrecht, Neue Tendenzen in Theorie und Praxis,” ZBJV (1987): 314; Willi Fischer, *Ausservertragliche Haftung für Schockschäden Dritter* (Schulthess Verlag, 1988), 45 vd.).

<sup>129</sup> Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1273; Landolt, ZK, Art. 49, N. 139; Oftinger ve Stark, *Bd. I*, 448; Kramer, “Die Kausalität,” 314.

<sup>130</sup> Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1294.

<sup>131</sup> Y. 4. HD., 16.09.2008 T., 11865 E., 10360 K (lexpera).

<sup>132</sup> Brehm, BK, Art. 47, N. 147b; Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1294.

önem taşımaktadır. Bu kapsamda olay ile zarar arasında kurulacak ilişkinin, olayların olağan akışı ve genel hayat tecrübeleri çerçevesinde, hukuka aykırı fiilin kişinin “*yaşam koşullarını radikal biçimde*”<sup>133</sup> değiştirecek ağırlıkta bir zarara yol açmaya elverişli olup olmadığının sıkı bir şekilde denetlenmesi gerekir. Dolayısıyla şok zararına dayalı olarak üçüncü kişiler tarafından tazminat talep edilebilmesi, hukuka aykırı fiilin kişinin ruhsal bütünlüğünde ağır bir sarsıntı yaratmasının öngörülebilir olması ve bu sonucun makul ve beklenebilir bir sonuç olarak kabul edilebilmesine bağlıdır.<sup>134</sup>

## 2. İlk Mağdurun Zarar Verici Olaydan Etkilenme Derecesi

Yukarıda açıklandığı üzere, üçüncü kişi trajik bir ilk olay neticesinde, fiziksel bir müdahale olmaksızın, salt duyuşsal algılar aracılığıyla bir şoka maruz kalmakta; bu durum ise onun psikolojik bütünlüğüne yönelik hukuka aykırı bir müdahale teşkil etmektedir. Bu noktada, “*trajik ilk olay*” kavramı altında hangi hallerin değerlendirilebileceği sorusu gündeme gelmektedir. İlk ve doğrudan haksız fiile maruz kalanın ölümü, tartışmasız biçimde trajik bir olay niteliğindedir. Doğrudan haksız fiile uğrayan kişinin ağır bir bedensel zarar görmesi halinde de uygun illiyet bağının varlığı kabul edilmelidir.<sup>135</sup> Nitekim bazı hallerde, yaralanan bir kişinin yakınları ölen bir kişinin yakınlarıyla eşdeğer hatta daha ağır biçimde etkilenebilmektedir.<sup>136</sup> Bir kaza sonucu ölüm, zaman içerisinde daha kolay kabullenilebilirken; yaşam boyu sürececek ağır bir maluliyet çok daha yıkıcı sonuçlar doğurabilir.<sup>137</sup>

## 3. Şok Zararına Yol Açan Olayın Birlikte Yaşanması

Bir yakının ölümü nedeniyle ortaya çıkan olağanüstü derecede ağır bir sağlık bozukluğu, hayatın olağan akışına uygun düşmemektedir. Öğretide isabetli olarak belirtildiği üzere, üçüncü bir kişinin yaşadığı şok sonucunda sağlık bütünlüğü bozularak malul hale gelmesi olağan bir durum değildir.<sup>138</sup> Bu itibarla şok zararından söz

<sup>133</sup> Erlüle, “Manevi Tazminat,” 149.

<sup>134</sup> Açıkgöz, “Şok Zarar,” 1294.

<sup>135</sup> Imhof, “Schockschaden,” 15-16.

<sup>136</sup> Landolt, ZK, Art. 47, N. 436.

<sup>137</sup> Fellmann ve Kottmann, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 2637.

<sup>138</sup> Brehm, BK, Art. 47, N. 135e; Weber, “Schockschaden-Urteilen,” 291.

edilebilmesi için şok zararına uğrayan kişinin, zarara neden olayla en azından dolaylı yoldan temas halinde olması gerektiği kabul edilmektedir. Bu durum, yalnızca zarara yol açan olayın yerinde görülmesi veya birlikte yaşanması halinde mümkündür. Örneğin, bir yakının zarara yol açan olaydan kısa bir süre sonra kaza yerine ulaşması ve kazayı değişmeden, olduğu gibi görmesi halinde olayın birlikte yaşanmasından söz edilebilir.<sup>139</sup> Aksi takdirde, üçüncü kişinin uğradığı psikolojik zarar, hakkaniyet gereği, zarara neden olan kişiye ya da zarar sorumlusuna yükletilemez. Bu kural, istisnai olarak, olayın trajik boyutunun aşırı yüksek olduğu durumlarda genişletilebilir.<sup>140</sup>

Şu halde, prensip olarak uygun illiyet bağının mevcut olduğunun kabul edilebilmesi için, üçüncü kişinin zarara yol açan olayı yerinde bizzat görmüş ya da birlikte yaşamış olması aranır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, ruhsal bütünlüğün bozulması, zarara yol açan olaydan hemen sonra gerçekleşmelidir. Psikolojik bozukluk zamana yayılarak gelişirse, uygun illiyet bağı kabul edilemez.<sup>141</sup>

## **B. Sorumluluğun Sınırlarının Belirlenmesinde Hukuka Aykırılık Koşulu**

Sorumluluk hukuku kapsamında korunmaya değer bir şok zararından söz edebilmek için zarar görende travma sonrası stres bozukluğu ya da post travmatik stres bozukluğu gibi hastalık derecesine ulaşmış rahatsızlıkların oluşması aranır.<sup>142</sup> Bir yakının ağır yaralanmasına ya da ölümüne sebep olan olaya tanık olunması, olağanüstü derecede travmatik bir deneyim teşkil eder. Bu tür olaylar, normal insan tecrübesinin ötesinde olup son derece ağır psikolojik yük oluşturabilir. Bu olağanüstü yüklenmenin sonucu olarak, çoğu durumda akut stres tepkisi ortaya çıkabilir ve genellikle saatler ya da birkaç gün

<sup>139</sup> Brehm, BK, Art. 47, N. 135h; Imhof, “Schockschaden,” 16. Kramer, ilk zarar görenin uğramış olduğu kazanın, feci bir kaza olması durumunda, sadece ilk zarar görenin yakınlarının değil; kazaya doğrudan şahit olan üçüncü kişilerin de uğramış oldukları manevi zararların tazminini talep edebileceklerini savunmaktadır (Kramer, “Die Kausalität,” 289 vd.).

<sup>140</sup> Imhof, “Schockschaden,” 16. İsviçre Federal Mahkemesinin aynı yönde değerlendirmesi için bkz. BGE 142 III 433, E. 4.5 (www.bger.ch).

<sup>141</sup> BGE 142 III 433 (www.bger.ch).

<sup>142</sup> Landolt, ZK, Art. 49, N. 139.

içinde kendiliğinden sona erer. Ancak iyileşme gerçekleşmezse, belirgin psikolojik kısıtlamalarla seyreden post travmatik stres bozukluğu gelişebilir.<sup>143</sup>

Alman Federal Mahkemesi'ne göre<sup>144</sup>, genel hayat tecrübelerine göre hemen hemen çoğu insanın ölüm gibi ani kayıpların ardından yaşadığı olağan üzüntü, keder ve yas duyguları, bir kimsenin genel sağlık durumunu olumsuz yönde etkilemekle birlikte, tek başına tazminat talebi için yeterli kabul edilmez. Şok zararından söz edilebilmesi için, şahit olunan ya da sonradan haberdar olunan olayın, kişide bu tür bir deneyimin doğal tepkisi olarak kabul edilen yas, tükenmişlik gibi semptomların ötesinde doğrudan fiziksel ya da psikolojik olarak ciddi şekilde sağlığın bozulmasına yol açan travmatik bir etki yaratması gerekir.

Alman hukukunda beden bütünlüğünün ihlali kavramı, şok zararlarıyla bağlantılı olarak ve sorumluluğun aşırı genişlemesini engellemek amacıyla normatif olarak sınırlandırılmıştır. Burada benimsenen görüşe göre, şok zararının tazmin edilebilmesi için yalnızca tıbben önem taşıyan bir rahatsızlığın varlığı yeterli değildir; bu rahatsızlığın aynı zamanda belirli bir süre devam eden ve ciddi nitelikte psikopatolojik tepkilere neden olması gerekir. Bu çerçevede, şok zararı iddiasında bulunan kişinin yaşadığı olumsuz deneyimin, bir yakının kaybı sonrasında herkesin gösterebileceği olağan tepkileri belirgin biçimde aşan ve psikopatolojik olarak tespit edilebilecek bir sağlık zararı şeklinde ortaya çıkması aranmaktadır.<sup>145</sup> Bu görüşü savunanlara göre, bireyin yaşamı boyunca karşılaşması muhtemel olan ve bu nedenle öngörmesi beklenen bu tür olaylar, genel yaşam riskleri kapsamında değerlendirilir. Ancak şok zararından söz edilebilmesi için, tanık olunan ya da sonradan öğrenilen olayın üzüntü, acı veya yas gibi genel yaşam riskine dahil kabul edilen olgulardan ayrılarak, tıbbi olarak tespit edilebilen ve kanıtlanabilir nitelikte ağır sonuçlar doğurması gerekir.<sup>146</sup>

<sup>143</sup> Hardy Landolt ve Jan Gysi, "Schockschadenhaftung im Strassenverkehr aus psychiatrischer und juristischer Sicht," *Jahrbuch zum Strassenverkehrsrecht*, Hrsg. René Schaffhauser (Stämpfli Verlag, 2014), 4-5.

<sup>144</sup> BGHZ 56, 166 vd., NJW 1971, 1883, beck-online.

<sup>145</sup> Lange ve Schiemann, *Schadensersatz*, 149; Weber, "Schockschaden-Urteilen," 289; Rey ve Wildhaber, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 411; Roberto, *Haftpflichtrecht*, 05. 36 vd.; Erlüle, *Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat*, 336.

<sup>146</sup> Lange ve Schiemann, *Schadensersatz*, 149.

Şok zararına uğrayan kişinin tepkisi, kuşkusuz artmış hassasiyet ya da psikolojik dayanaklılık gibi bireysel faktörlere bağlıdır. Tıp bilimi, post travmatik stresin nedenini çok faktörlü bir süreç olarak görmektedir.<sup>147</sup> Bununla birlikte, sorumluluk hukuku açısından, doğal nedenselliğin kabulü için zararın tek ve münhasır sebebinin zarar verici olay olması gerekmez; zararın oluşumuna olayın katkı sağlamış olması yeterlidir.

Son olarak belirtmek gerekir ki, sağlık zararının mevcut olduğunu, zarara uğrayan üçüncü kişi ispat etmekle yükümlüdür. Benzer şekilde, post travmatik stres bozukluğunun devam ettiğine ilişkin olarak ispat yükü şok zararına uğrayan kişiye aittir.<sup>148</sup>

## SONUÇ

Şok zararı, kavranması güç olan yansıma zararın bir başka görünümünü teşkil etmektedir. Yukarıda ayrıntılı biçimde ortaya konulduğu üzere, şok zararı bir doğrudan zarar niteliği taşımamaktadır. Bununla birlikte, aksi yönde bir sonuca varılmasına imkan tanıyabilecek argümanların da mevcut olduğu inkar edilemez.

Şok zararı vakalarında makul bir sorumluluk sınırlandırmasının zorunlu olduğu hususunda görüş birliği bulunmaktadır. Aksi halde tazminat yükümlülüğü öngörülemez ve sınırsız bir boyuta ulaşabilecektir. Sorumluluğun makul şekilde sınırlandırılması ise ancak şok zararına uğrayan kişinin sübjektif etkilenme düzeyinden belirli ölçüde bağımsız değerlendirme yapılmasını gerektirir. Örneğin bir yakına ölümcül bir kaza haberinin verilmesi son derece sarsıcı olabilir ve farklı tepkilere yol açabilir. Aynı şekilde, üçüncü bir kişinin son derece trajik bir olaya tanık olması da benzer sonuçlar doğurabilir. Şayet bu tür durumlarda ortaya çıkan zararların tazmini hukuk politikası bakımından arzu ediliyorsa, bu meseleye kanun koyucunun müdahale etmesi ve haksız fiil hukukunda buna uygun bir düzenleme yapması gerekir.

Şok zararı vakalarında çok sayıda farklı olgusal durumla karşılaşılmaktadır. Bu nedenle aşağıda, şok zararlarının tazmine elverişli sayılabilmesi için gerekli şartlar özet

---

<sup>147</sup> Landolt ve Gysi, “Schockschadenhaftung,” 7; Imhof, “Schockschaden,” 17.

<sup>148</sup> Landolt, “Immaterielle Unbill,” 84; Imhof, “Schockschaden,” 17.

halinde ortaya konulmuştur. Bu kontrol listesi<sup>149</sup> uygulayıcıya pratik bir rehber sunmayı amaçlamakta olup, somut olayın özelliklerine göre ilave ya da farklı kriterlerin gündeme gelebileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Yukarıda açıklandığı üzere şok zararı, üçüncü kişi tarafından uğranılan ve kaynağını haksız fiile uğrayan ilk mağdurun zararında bulan ikincil bir zarardır. Bu zarar, zarar, illiyet bağı ve varsa kusur unsurlarına ek olarak aşağıdaki şartların kümülatif olarak gerçekleşmesi halinde sorumluluk hukuku bakımından önem kazanır.

1. Şok zararına uğrayan kişi, TBK'nın 56. maddesi anlamında “*yakın*” sıfatını haiz olmalıdır. Burada özellikle belirleyici olan, birincil mağdur ile yakın arasındaki ilişkinin yoğunluğudur.
2. İlk mağdur ölmüş ya da ağır bedensel zarara maruz kalmış olmalıdır.
3. Şok zararına uğrayan kişi, olayı yerinde bizzat görmüş veya birlikte yaşamış olmalıdır. Tehlike alanında bulunmak gereklidir.
4. Psikolojik bozukluk, zarara yol açan olaydan hemen sonra ortaya çıkmalıdır. Zaman içinde kademeli olarak gelişen psikolojik bozukluklar yeterli değildir.
5. Hukuka aykırılık, patolojik olarak tespit edilebilir bir sağlık zararının teşhis edilmesi halinde mevcut kabul edilir.

---

<sup>149</sup> Bu kontrol listesinin orijinal metni için bkz. Imhof, “Schockschaden,” 18.

**KAYNAKÇA**

- Açıkgöz, Aslı. “Şok Zarara Uğrayan Kişi Tazminat İsteminde Bulunabilir mi?” *İstanbul Hukuk Mecmuası* 80, sy. 4 (2022): 1267-1297, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2931899>.
- Andre, Janssen. “Das Angehörigenschmerzensgeld in Europa und dessen Entwicklung.” *ZRP*, Heft 5 (2003): 156-159, beck-online.
- Beisteiner, Lisa Barbara. *Angehörigenschmerzensgeld, Der Ersatz von Schock- und Trauerschäden bei Tötung oder Schwerverletzung naher Angehöriger*. Manz Verlag, 2009.
- Brehm, Roland. *Berner Kommentar zum schweizerischen Privatrecht, Art. 41–61 OR. Obligationenrecht. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen*. Stämpfli Verlag, 2021.
- Christian, Armbrüster. “Grundfälle zum Schadensrecht.” *JuS* 7 (2007): 605-611 (III), beck-online.
- Çakırca, Seda İrem. *Türk Sorumluluk Hukukunda Yansıma Zararı*. Vedat Kitapçılık, 2012.
- Eren, Fikret. “Hukuka Aykırılık Bağı veya Normun Koruma Amacı Teorisi.” *Prof. Dr. Mahmut Koloğlu’ya 70. Yaş Armağanı* (1975): 461-491.
- Erlüle, Fulya. *Türk Borçlar Kanunu’na Göre Bedensel Bütünlüğün İhlalinde Manevi Tazminat*. On İki Levha Yayıncılık, 2021.
- Erlüle, Fulya. “6098 sayılı Türk Borçlar Kanununda Beden Bütünlüğünün İhlalinden Doğan Manevi Tazminat Talebi.” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* (Prof. Dr. Cevdet YAVUZ’a Armağan) (2012): 141-164, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/333978>.
- Fellmann, Walter ve Andrea Kottmann. *Schweizerisches Haftpflichtrecht, Bd. I*. Stämpfli Verlag, 2012.
- Fischer, Willi. *Haftpflichtkommentar, Kommentar zu den schweizerischen Haftpflichtbestimmungen*, Herausgeber Willi Fischer ve Thierry Luterbacher. Dike Verlag, 2016.

- Fischer, Willi. *Ausservertragliche Haftung für Schockschäden Dritter*. Schulthess Verlag, 1988.
- Gauch, Peter. “Grundbegriffe des ausservertraglichen Haftpflichtrechts.” *recht* 6 (1996): 225-239, swisslex.
- Gökyayla, Emre. *Destekten Yoksun Kalma Tazminatı*. Seçkin Yayıncılık, 2004.
- Gurzeler, Beatrice. *Beitrag zur Bemessung der Genugtuung, unter besonderer Berücksichtigung potentiell traumatisierender Ereignisse*. Schulthess Verlag, 2005.
- Honsell, Heinrich, Bernhard Isenring ve Martin A Kessler. *Schweizerisches Haftpflichtrecht*. Schulthess Verlag, 2013.
- Imhof, Christian. “Der Schockschaden.” *HAVE* 1 (2025): 4-18, swisslex.
- Karahasan, Mustafa Reşit. *Tazminat Hukuku, Manevi Tazminat*. Beta Yayıncılık, 2001.
- Kessler, Martin. *Basler Kommentar, Obligationenrecht I, Art. 1-529 OR*, Herausgeber Corinne Widmer Lüchinger ve David Oser. Helbing Lichtenhahn Verlag, 2020.
- Kılıçoğlu, Kumru. *Yansıma Yoluyla Zarar*. Turhan Kitabevi, 2012.
- Kramer, Ernst. “Die Kausalität in Haftpflichtrecht, Neue Tendenzen in Theorie und Praxis.” *ZBJV* (1987): 289-316.
- Landolt, Hardy. “Ersatzpflicht für «Schockschäden».” *Innovatives Recht, FS für Ivo Schwander*, Herausgeber Lorandi Franco ve Staehelin Daniel. Dike Verlag, 2011.
- Landolt, Hardy. *Zürcher Kommentar zum schweizerischen Zivilrecht, Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen, Zweite Lieferung, Art. 45–49 OR*. Schulthess Verlag, 2007.
- Landolt, Hardy. “Der Angehörigenschaden. Haftung für Schäden, die Angehörige einander zufügen oder die sie erleiden, weil ein anderer Angehöriger verletzt oder getötet wird.” *Haftpflichtrecht Versicherungsrecht, Band I*. Schulthess Verlag, 2010.
- Landolt, Hardy. *Genugtuungsrecht, Band 2: Genugtuung nach Körperverletzung*, Herausgeber Klaus Hütte ve Hardy Landolt. Dike Verlag, 2013.

- Landolt, Hardy. “Immaterielle Unbill nach Verkehrsunfall. Unter besonderer Berücksichtigung von Schockschäden.” *Jahrbuch zum Strassenverkehrsrecht*, Herausgeber René Schaffhauser. Stämpfli Verlag, 2011.
- Landolt, Hardy ve Jan Gysi. “Schockschadenhaftung im Strassenverkehr aus psychiatrischer und juristischer Sicht.” *Jahrbuch zum Strassenverkehrsrecht*, Herausgeber René Schaffhauser. Stämpfli Verlag, 2014.
- Landolt, Hardy ve Vito Roberto. *Haftpflichtrecht*. Dike Verlag, 2010.
- Lange, Hermann ve Gottfried Schiemann. *Schadenersatz*. Mohr Siebeck, 2003.
- Oftinger, Karl ve Emil W. Stark. *Schweizerisches Haftpflichtrecht, Erster Band: Allgemeiner Teil*. Schulthess Verlag, 1995.
- Oğuzman, M. Kemal ve M. Turgut Öz. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C. II*. Vedat Kitapçılık, 2017.
- Özel, Çağlar. “Sözleşme Dışı Sorumlulukta Yansıma Zarar ve Giderimine İlişkin Bazı Düşünceler.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 50, sy. 4 (2001): 81-106, <https://dspace.ankara.edu.tr/server/api/core/bitstreams/6e8db362-7ce9-4fa3-8705fe332e2efb8e/content>.
- Probst, Thomas. “Die Behandlung von „Reflexschäden“ und Schockschäden“ im schweizerischen Haftpflicht- und Strassenverkehrsrecht/V. Die Widerrechtlichkeit von Sekundärschäden Drittgeschädigter.” *Strassenverkehrsrechtstagung*, Herausgeber Thomas Probst ve Franz Werro. Stämpfli Verlag, 2012.
- Rey, Heinz ve Isabelle Wildhaber. *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*. Schulthess Verlag, 2024.
- Roberto, Vito. *Haftpflichtrecht*. Stämpfli Verlag, 2022.
- Schwenzer, Ingeborg. *Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil*. Stämpfli Verlag, 2016.
- Stiegler, Anita Maria. *Schmerzensgeld für Schock –und Trauerschäden*. Böhlau Verlag, 2009.

Tandoğan, Haluk. *Mukayeseli Hukuk, Hususiyle Türk-İsviçre ve Alman Hukuku Bakımından Üçüncü Şahsın Zararının Tazmini*. Ajans-Türk Matbaası, 1963.

Tandoğan, Haluk. *Mesuliyet Hukuku*. Vedat Kitapçılık, 2010.

Turan Başara, Gamze. *Kişiliğin İhlalinden Kaynaklanan Maddi ve Manevi Tazminat ile Haksız Kazancın İadesi*. Turhan Kitabevi, 2018.

Weber, Stephan. “Gedanken und Bedenken zu zwei neuen Schockschaden-Urteilen.” *HAVE* 3 (2012): 288-291, swisslex.